

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

חמישאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקחלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת כי תשא

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ג לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושי של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmail.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת כי תשא

מפתח העניינים

הרמת קרן ישראל בהתגברות כח הקדושה / ריבוי הצרות בעקבתא דמשיחא / אגרתו של הרמב"ם ליהודי תימן / ונתנו איש כופר נפשו - בעסק התורה / עסק התורה דווקא ברגעי המלחמה / גם מי שהרבה בחטאיו לא יתשל מעסק התורה / ונתנו איש כופר נפשו - בהחזקת התורה / המחזיק בתורה זוכה לידיעת התורה / נתינת הצדקה בשמחה ובטוב לבב

מפתח חידושי תורה

- א. בענין איסור למנות את ישראל..... כ
ב. בענין לשון "קח לך"..... כב
ג. בענין לחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת..... כב
ד. בענין המחלל שבת אין לו חלק לעולם הבא..... כד
ה. בענין המחלל שבת לא יקום בתחיית המתים..... כו
ו. בענין להתעטף בציצית בכניסת שבת..... כט
ז. בענין תוספת שבת..... לה
ח. בענין שבת לשון זכר או לשון נקיבה..... לז
ט. בענין למה ה' יחרה אפך בעמך..... לט

מפתח סופרים וספרים

- סימן ה - על השגות הראב"ד על ספר "משנה תורה" לרמב"ם..... מא
סימן ו - בענין פירוש הרד"ק לספר תהלים..... מו

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

הרמת קרן ישראל בהתגברות כח הקדושה

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן בכמה הערות בפרשת השבוע, פרשת כי תשא.

וידבר ה' אל משה לאמר. כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקדש.

בבעל הטורים כאן מביא, כי הפסוק בו מתחילה הפרשה הזו, **כי תשא**, סמוך לסוף הפרשה הקודמת פרשת תצווה, המסיימת בפסוק 'וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה', לרמז מה שאמרו רבותינו (עין בבא בתרא י:), במה קרנם של ישראל רמה - בכי תשא. על ידי מה מתרוממת קרנם של ישראל? - על ידי כי תשא. על ידי ונתנו איש כופר נפשו - מתרוממת קרנם של ישראל והם נושאים את ראשם.

האור החיים הקדוש מדקדק בתחילת הפרשה הרבה דקדוקים. למה כתוב כי תשא את ראש בני ישראל ולא כי תשא את בני ישראל, וכן עוד דקדוקים, וכותב לבאר את הכל על ידי הקדמה: **יתבאר הכתוב על פי דבריהם ז"ל כי החוטא גורם בחטאו כפיפת ראשו**. כלומר, על ידי חטא ומעשה רע, ואין רע אלא לשון שבירה השפלה והנמכה, מלשון "רוע התרועעה הארץ" (ישעיה כד, יז), האדם גורם לעצמו כפיפת ראשו. **כי בחינת הרע מהותה היא אל ארץ תביט כי שפלה היא, ובחינת הקדושה היא נשיאת ראש והרמת המהות והאיכות, ותמצא שאמר הכתוב (בראשית כג, יז) ויקם שדה עפרון ודרשו ז"ל (בראשית רבה פנ"ח) קימה היתה לו. בכל מקום שיש עשיית מצוה יש הרמת ראש, ובמעשה רע חלילה, 'אל ארץ תביט', יש כפיפת ראש ונמיכות קומה.**

המפרשים אמרו לבאר בזה מה שתמיד הבהמה ראשה כלפי הקרקע, כי זה שורש הבהמה, שכולה חומר ומציאות הרע. אבל האדם היפך זה, תמיד פניו למעלה, כי נשמתו מגיעה מעולם הטוב ומבחינה קדושה, ולכן יש בה הרמת ונשיאות ראש.

והנה כאן נאמרה מצות מחצית השקל, אבל עוד יש כאן לימודים גדולים בשבילנו, כיצד אנחנו יכולים 'לשאת את ראש' בני ישראל, ולזקוף את קומתם. צריך לדעת, שבעצם הפסוק 'כי תשא את ראש בני ישראל' נרמז איך זוקפים את ראש ישראל, ואלו הם מצוות אמיתיות וחיובים עלינו, שצריך לשים על לב את דברי המפרשים כיצד ביארו כאן את המקראות ומה העבודה המוטלת עלינו.

יש מצוות ועבירות שאנחנו קוראים להם מצוות ועבירות, אבל באמת הם לא מצוות או עבירות לפי התורה. ראיתי מספרים על רבי נפתלי מרופשיץ זצ"ל שהיה אחד מגדולי

האדמו"רים והיה מפורסם בצדקתו ובחסידותו^א, שהיה אומר 'רחמנא ליצלן מן המצוות ומן העבירות של ההדיוטות'. שהקב"ה יציל אותי מהמצוות של אנשי הרחוב. אצלם המושגים של מצוות ועבירות הם מושגים רחוקים ומובדלים מגדר המצוות והעבירות של התורה.

לדוגמא, אם תצא ותראה שנים ברחוב שמתקוטטים זה עם זה, פתאום אחד מהם יכול בתוך כדי המריבה לצעוק ולומר לשני 'מצוה להרוג אותך'.. אמר רבי נפתלי, מצוות כאלו אני לא רוצה שיהיה לי בהם חלק.. ולפעמים יש גם עבירות מהסוג הזה. למשל, אתה אומר לאיזה הדיוט מהרחוב, בוא תראה, הנה בונים כאן איזה ישיבה או מקווה, בוא תעזור, תתן חמישים שקל. אבל הוא אומר לך, חס ושלום. זו עבירה בשבילי אם אתן סכום כזה.. אני יכול לתת לכם ח"י שקלים ישנים, אבל יותר מזה אסור לי לתת.. אמר רבי נפתלי, איסורים שכאלו אני לא רוצה שיהיו לי..

ולכן אנחנו צריכים לבדוק בכל דבר מהו גדר של מצוה לפי התורה, ומהו גדר של איסור לפי התורה. וכאן בפסוק הזה של 'כי תשא את ראש בני ישראל', שעל ידי הקדושה נישא ומתרומם ראש בני ישראל, ולהיפך כמו שכתב האור החיים הקדוש, שעל ידי עשיית

א. בספר אהל נפתלי (אות נ"א) מספר תלמידו הוותיק בעל רביד הזהב ז"ל עובדה מפליאה על רבו. הוא מספר על עצמו, שכשהייתי צעיר, היה לי חבר וידיד שהיתה בינינו אהבה בלב ונפש כאהבת דוד ויהונתן. והיינו שתינו שותים בצמא את דבריו של רבי נפתלי ומסתובבים בהיכלו של אותו צדיק. תמיד היינו יושבים יחד בסעודה זה ליד זה, ומנהגו של רבי נפתלי היה לתת לנו שתי חלות שהתחברו יחד בעת האפיה, כדי לרמוז וכדי להביע את האהבה והחיבה שהיתה לנו שהיינו קשורים ודבוקים זה בזה.

פעם אחת באיזה יום עברה עלי כמן רוח, מספר תלמידו של רבי נפתלי, ונהייתה לי קפידא בלב על החבר הזה, וכן להיפך גם הוא הקפיד עלי, שהרי זה הכלל בדינו כמים הפנים לפנים. אם אתה מקפיד על החבר שלך, הלב שלו מרגיש בזה ומיד גם הוא מקפיד עליך. ולא ידענו מה הסיבה לריחוק הזה.

וראיתי באותו יום שבת קדש רוח הקדש אצל הרב, שבאנו ביחד אני והחבר שלי כהרגלנו וישבנו יחד בסעודה כמו תמיד, וכאשר הוציא הרב את שתי החלות הדבוקות כדרכו, שבר והפריד אותם, ואז הביא לנו. אמנם תמיד היה מביא לנו את החלות כשהם מחוברות, אבל הפעם נתן לנו חלות נפרדות. וראינו את זה, ויך לבנו. כאב לנו מה קרה כאן הפעם.

אחרי הסעודה הלכתי יחד עם חבירי ובכיתי על צוואריו ואמרתי לו, מה קרה שכך פתאום עברה רוח בינינו והתרחקנו, ומיד בקשנו מחילה אחד מהשני וחזרה האהבה כמו שהיתה קודם לכן וביתר שאת. ולמחרת בשעת הסעודה של בוקר, ישבנו שוב ביחד כדרכנו ורבי נפתלי מרופשיץ הוציא שוב את שתי החלות המחוברות, ועכשיו לא הפריד אותם אלא הביא לנו אותם כשהם מחוברות כמו שהיה תמיד, וראיתי רוח הקדש שמפעמת בו. אלו דבריו של בעל רביד הזהב ז"ל.

הרע הקדושה מושפלת ויש כאן בחינה של כפיפת ראש, כאן מדובר על מצוות ועבירות בדרכה של התורה, וכמו שנבאר.

ריבוי הצרות בעקבתא דמשיחא

הגמרא אומרת (סנהדרין צח): "ייתי ולא אחמיניה" מלך המשיח, כלומר, אומרים האמוראים הקדושים, ודאי שאנו רוצים שיבוא מלך המשיח, אבל יהיה קשה לנו להיות באותה התקופה, לרוב ריבוי הצרות שיהיו באותו הזמן של עקבתא דמשיחא. הן הצרות הגשמיות והן הצרות הרוחניות. והדור שלנו משופע כל כך בצרות לפי שזהו הזמן ועכשיו הוא ערב הגאולה. בסוף מסכת סוטה (דף מט:) אמרו רבותינו את הסימנים שיהיו בידינו לברר ולדעת מתי יגיעו אלו הימים של עקבתא דמשיחא, וכבר אמר החפץ חיים זצ"ל שהסימנים האלו התקיימו, בוודאי היום. וכך אמרו רבותינו (סנהדרין צח) שלא נפל דבר מדבריהם, שבדור שיבוא בן דוד יהיו הצרות מושכות כנהר.

וצריכים לתת לב ודעת לחפש ולמשמש כל אחד ואחד בידו מה הסיבה האמיתית שמביאה את כל הצרות והמצוקות, הן הכלליות והן הפרטיות. יש הרבה שמדברים על בעיות בפרנסה, הן מצד יוקר השערים הגבוה ועוד. הם פותחים עסק, ולא עולה בידם. קונים סחורה ולא מצליחים למכור אותה. ואז הם פוטרים את הכשלון שלהם בתירוץ קל, הם אומרים, הנה, פתחתי עסק ולא עלתה בידי, כנראה שיש משהו שגורם שלא יצליח לי. מה הוא? - העין הרע של השכן.. ואז הוא מחפש איזה פתרון, ומברר כאן ושם ואומרים לו תעשה סגולה נגד עין הרע, תתלה בחנות את פרסת הסוס, שזו סגולה ידועה כנגד עין הרע.. ואם זה לא עובד, הוא שם לעצמו את הפרסה, ואם גם זה לא עוזר, הוא קונה סוס, שהרי אם פרסת הסוס אמורה להועיל, קל וחומר שהסוס עצמו.. וכך במקום לפשפש ולחפש במעשיו הוא מחפש תירוץ קל, אבל כל זה הבל ורעות רוח.

וכי זה מה שאמרו רבותינו שיעשה אדם אם באים עליו צרות וקשיים? לא. הרי רבותינו לימדו אותנו ש'לא חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא' (ברכות ה:), ואדרבה, תכלית הטוב להיטיב, והקב"ה המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים רוצה להיטיב עם ישראל, ועולם חסד יבנה. ולכן אם רואים שיש צרות, או בצרת הכלל, כמו שאנחנו רואים נגד עינינו את הרדיפות שיש, את הגלות והשעבוד שיש, את שפיכות הדמים מידי יום ביומו שיש, או בצרת הפרט, על האדם לחפש את הסיבות האמיתיות ולבחון ולבדוק בדרכה של התורה דווקא, מה גורם לכל זה.

אגרתו של הרמב"ם ליהודי תימן

רבינו הרמב"ם זצ"ל לפני כשמונה מאות שנה, קיבל מכתב מאחד מחכמי תימן, רבי יעקב. בתימן באותו הזמן היו הרבה חכמים וצדיקים גדולי עולם, ורבי יעקב שהיה אחד מהחכמים שלח לרמב"ם את המכתב ובו הוא מספר על כמה צרות שבאו והתרגשו עליהם בבת אחת. דבר ראשון, באו עליהם צרות ורדיפות מצד המלכות, לאין מספר. המוסלמים רדפו את היהודים שם עד חרמה. ולא רק זה היה, אלא עוד צרה התרגשה עליהם, שקם יהודי מומר שהמיר את דתו והתאסלם, והיה מביא ראיות של דופי מתורתנו הקדושה לאמונת הישמעאלים, ובוזה היה עושה תעמולה ומושך את לבם של ההדיוטות, שהרי אומר להם, הנה, בתורה כתוב כמו שאני אומר. וכמו שידוע שכל מין ואפיקורס שיש תולה את המינות והאפיקורסות שלו בתורה הקדושה, ומהפך את דברי אלהים חיים לדברי מינות חלילה, ויש אנשים שאין מוח בקדקדם והם תועים ונמשכים אחרי זה, וזה עשה שם שמות בתימן.

עוד זה מדבר ויבוא אחריו. עוד צרה שלישית באה על תימן בשעה ההיא. קם אחד וטען שהוא מלך המשיח, וגם הוא היה מביא ראיות לדבריו, והצליח למשוך את לב המון ההדיוטות אליו. שהרי בזמן כזה של צער ומצוק שיש כל כך רדיפות ושמדות מצד המלכות, קל לאנשים להאמין בזה, כי העיקר שסוף סוף יש מישהו שמבטיח להם גאולה. כך העולם אומר, שאם יש מי שטובע בנהר, אפילו בקש הוא יאחז. למרות שהוא יודע שהקש לא יציל אותו, אבל לאור המצב שהוא נמצא בו שהוא טובע בנהר, הוא תופס בל מה שיכול, אולי זה יעזור ואולי זה יושיע.

ביקש אותו חכם תימן רבי יעקב מאת הרמב"ם, שיעזור להם וידריך אותם מה עליהם לעשות בתקופה הקשה הזו. הרמב"ם התאמץ וכתב את האגרת הזו שנקראת בפי כל 'אגרת תימן', או 'אגרת פתח תקווה', ושם הוא מאיר ומדריך את יהודי תימן, ומעודד את רוחם ואת נפשם. שם הוא כותב על כל הרדיפות וכל המצוקות שבאה עליהם מצד המלכות הרשעה, שכך היה עם ישראל מאז ומעולם, 'ועל כל גל וגל שבא עלי נענעתי לו בראשי' (יבמות קכא.), תמיד אחרי המצוקות והרדיפות והגלויות באה מנוחה. ובדבר הצרה השניה, שבא אותו מין והביא ראיות לדבריו מתורתנו, פורך וסותר הרמב"ם את כל טענותיו ולא משאיר בהם לא פינה ולא זווית, ומראה לעין כל איך כל טענותיו הבל ורעות רוח.

וגם על הצרה השלישית שהיתה ליהודי תימן עם אותו אחד שאמר על עצמו שהוא מלך המשיח, מסביר הרמב"ם ומפרט איך צריך להראות המשיח ומה הם הסימנים שילמדו אותנו כי הוא זה מלך המשיח האמיתי. הוא צריך להיות חכם בחכמת הנבואה וקרוב עד למדרגת משה רבינו, ועוד ועוד.

וזה לשונו הקדושה: ואתם אחינו, ידוע לכם שהקב"ה הפילנו במהמורות עונותינו בתוך אומה זו שהיא אומת ישמעאל שרעתם חזקה עלינו. אומר הרמב"ם, דבר ראשון דעו כי מה גרם שנפלנו בידיהם של אלו? - מהמורות עונותינו. אין הנחש ממית אלא החטא (ברכות ל"ג א'), והחטאים הם אלו שגרמו לנו את נפילתנו ביד הישמעאלים, שרעתם חזקה עלינו. והם מתחכמים להרע לנו ולמאוס אותנו. כמו שגזר עלינו הבורא יתברך 'ואויבנו פלילים'.

עוד מוסיף הרמב"ם ואומר: ולא תעמוד לעולם על ישראל אומה יותר אויבת ממנה. אין אומה שעויינת ושונאת את כלל ישראל יותר מן האומה הישמעאלית. ולא אומה שהרעה לנו בתכלית הרעה לדלדל אותנו ולהקטין אותנו ולמאוס אותנו כמו הם, שאפילו דוד המלך עליו השלום כשראה ברוח הקדש כל הצרות העתידות לישראל, כשהוא ראה איזה צרות ואיזה סבל כלל ישראל יסבול במשך הדורות - התחיל לצעוק ולקונן בלשון האומה, כלומר, לבכות בשם האומה הישראלית, על מה? - מרעת בני ישמעאל. וכך אמר (תהלים קכ, ה), אויב לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר. מדייק הרמב"ם דיוק נפלא בפסוק הזה. וראו, תנו אל לבכם ותראו, איזה שבט הזכיר דוד המלך בפסוק הזה? - קדר. לישמעאל היו הרבה בנים והרבה ממזרים, ולמה הזכיר דווקא את קדר? - וראו איך זכר קדר משאר בני ישמעאל, לפי שהמשוגע - זה מייסד כת האיסלאם שהרמב"ם קורא לו בכל אגרותיו 'משוגע', וכך היה באמת שהיה משוגע גמור - הוא מבני קדר כמו שהוא מפורסם מיהוסו. מייסד כת האיסלאם מתייחס לישמעאל דרך קדר בנו. ולכן דוד המלך כשמקונן וצועק על הצער של כלל ישראל הוא מזכיר ואומר "שכנתי עם אהלי קדר" דווקא.

ועוד, מוסיף הרמב"ם, דניאל לא סיפר קטנותו ודלדולו אלא במלכות ישמעאל, שתכנע במהרה. פירוש הדברים, דניאל הנביא בחזון הנבואה, כשמתאר את ארבעת המלכויות, מלכות יוון מלכות פרס ומלכות מדי, מתאר גם את מלכות ישמעאל שקמה. ודווקא כשמתאר את מלכות ישמעאל, אז מתאר ומקונן דניאל על קטנות ודלדול האומה הישראלית. שכן אמר (דניאל ח, י) ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם, וזה המשל של דניאל, והנמשל הוא שכלל ישראל מדולדל וסובל כל כך תחת יד ישמעאל.

ממשיך הרמב"ם: ואנחנו בעודנו, בעצם מציאותנו, סובלים שעבודם וכזיהם ושקרותם למעלה מיכלתנו שאין ביכולת האדם כח לסבול, ובאמת האור החיים הקדוש (ויקרא ו' ב' ועין בראשית א' א') כותב שאשרי מי שלא טעם את טעם שעבוד ישמעאל. מי שיראה בספר נר המערב שמתאר את כל הצרות וכל השמדות והגזירות שהיו בארצות צפון אפריקה, ידעו. ותמיהני אם מותר לקרוא את הספר הזה, אפילו ביום תשעה באב, שכל כך רב הצער שהיה שם, איום ונורא.

הוא שאומר הרמב"ם, אין כח ביד האדם לסבול את הגלות השחורה תחת ישמעאל, ויהי כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים לח, יד) אני חרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו.

ומביא הרמב"ם מדרש נפלא, וכמו שהוכיחנו רבותינו לשאת בזבי ישמעאל ושקרו ולשתוק ממנו, אין לנו מה לעשות כי אם לשתוק ולסבול, וסמכו זה לפסוק שכתוב בשם בניו ומשמע ודומה ומושא, שמא דום ושאו. רבותינו דרשו את זה על הפסוק של בניו של ישמעאל, שכן בספר בראשית (פכ"ה, יד) כתוב מה הם שמות בני ישמעאל? - 'ומשמע ודומה ומושא'. דרשו רבותינו, שמע, דום, ושאו. אל תגיב אלא תשתוק, ושאו - תסבול. אין מה לעשות כנגד זה. וכבר הסכמנו כולנו גדולים וקטנים לסבול שעבודם, שכן אמר ישעיהו עליו השלום (ישעיה ג, ו) גווי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. ועם כל זה, אומר הרמב"ם, עם כל מה שאנחנו שותקים וסובלים ומבליגים, לא נוכל להנצל מרוב רעתם ופחזותם בכל זמן, וכל זמן שאנו רודפים שלומם הם רודפים אחרינו במלחמה, וכמו שאמר דוד המלך עליו השלום, (תהלים קכ, ז) אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. וכל שכן אם נעורר עלינו ונקרא במלכות בדברים בטלים ושקר, הלא נסכן נפשותינו ונבוא לידי מיתה, רחמנא לצלן. אם בשעה שאנחנו מחפשים ורודפים את שלומם עם כל זה המה למלחמה, קל וחומר אם נבוא להתגרות בהם, שנבוא בזה לידי סכנה.

ולכן אמר להם הרמב"ם, אותו המשיח המדומה שזה כהתגרות בישמעאלים, סכנה גדולה יש בזה ויהיו יכולים חלילה האויבים לגזור מחמת זה גזירה על כל ישראל, ולכן אומר להם הרמב"ם, קבלו עליכם שבועתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ, ובורא העולם במידת הרחמים יזכור אותנו ואתכם לקבץ גלויות נחלתו וחבלו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. וכך מומשיך הרמב"ם ומעודד את רוחם של היהודים הנדכאים.

אם כן, ראינו שנשיאות הראש של בני ישראל לא תהיה בכח הזרוע. אדרבה, אומר הרמב"ם, קבלנו על עצמנו לסבול עולם של האומות. אם כן איך בכל זאת אנחנו יכולים לקיים את האמור כאן, 'כי תשא את ראש בני ישראל'? איך אנחנו יכולים להנצל מהשעבוד הנורא של כל התקופה הזו?

ונתנו איש כופר נפשו - בעסק התורה

יש לנו את הפתרון לזה בדברי רבותינו. אומרת הגמרא בסנהדרין (צח:): **שאלו תלמידי את רבי אליעזר**, שאלו התלמידים את התנא המפורסם רבי אליעזר הגדול, מה יעשה אדם

ב. רבי אליעזר הגדול הוא התנא המפורסם, רבו של רבי עקיבא. למד וקנה את כל תורתו במסירות נפש כמו שמספרים רבותינו בפרקי רבי אליעזר (פ"א) שעד גיל עשרים ושמונה היה רבי אליעזר מרוחק מן התורה כיוון שאביו לא רצה שילמד תורה, והיה עומד וחורש בשדה. ולא היה יודע מאומה, ואפילו קריאת שמע וכו'.

וינצל מחבלו של משיח. מה יעשה אדם וינצל מהצרות האלו של ערב הגאולה, הצרות הכלליות והפרטיות. באיזה זכות נאחז כדי לעבור את התקופה הקשה הזו. ומה אמר להם? - יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. רבי אליעזר שהיה צופה ברוח קדשו עד סוף כל הדורות, ידע מה עתיד להיות בעקבתא דמשיחא, ואמר שזה הפתרון ואין דרך אחרת. זו ההגנה היחידה שיכולה להיות לכל אחד ואחד מאתנו, לאחוז בתורה ובגמילות חסדים. אל לנו לחפש פתרונות אוויליים כאלו ואחרים, שכן לא אמר רבי אליעזר עשה סגולות כאלו וקמיעות כאלו ותנצל, אלא אך ורק יעסוק בתורה ובגמילות חסדים.

תורה וגמילות חסדים הם אלו הדברים שיכולים להציל אותנו, ואלו הם הדברים הרמוזים כאן בפרשה שלנו, 'כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם', שבבחי התורה והצדקה מתרומם קרנם של ישראל, וזו היא הדרך שיכולים אנו לאחוז ולהתגבר על כח האומות.

וכמו שמפרש כאן האור החיים הקדוש, על הכתוב 'זה יתנו כל העובר על הפקודים', שאם רואים שיש צרה בכלל ישראל כגון סילוקו של צדיק, שאדם גדול מסתלק ונשאר חלל אחר סילוקו, וכאשר צדיק נפטר זה סימן שחלילה איזה צרה מתרגשת לבוא על שונאיהן של ישראל וכמו שאומר הכתוב 'מפני הרעה נאסף הצדיק', מה יעשו כל אנשי אותו הדור? - 'ונתנו איש כופר נפשו', צריכים לתת כופר נפש. ומהו הכופר נפש, מה הם צריכים לתת? 'זה יתנו כל העובר על הפקודים'. מהו 'זה'? - זו התורה, שנאמר בה 'לא ימוש ספר התורה הזה' מפיך. התורה היא הכופר נפש לאדם, והיא ההגנה היותר טובה והיותר מועילה לנו. ועכשיו שבכל יום ויום מתרגשים עלינו צרות, דור שצרות מושכות בו כנחר, זהו הכופר נפש

אף על פי כן נפשו היתה צמאה לתורה, והלך לבית המדרש, לשיבה של רבן יוחנן בן זכאי, ולמד וקנה שם תורה, עד שזכה והגיע לכל המידות הנפלאות שאמרו עליו במסכת סוכה (דף כה.), שלא היה שקדן כמוהו בתורה, הראשון שנכנס לבית המדרש ואחרון היוצאים, והיה בור סיד שאינו מאבד טיפה.

ובפרקי רבי אליעזר (שם) ובאבות דרבי נתן (פרק ו') אמרו שפעם אחת רבן יוחנן בן זכאי הרגיש באמצע השיעור שיוצא מפיו של רבי אליעזר ריח לא טוב. אמר רבן יוחנן לתלמידים לכו וראו מה הוא אוכל, הלכו למקום שבו מתאכסן רבי אליעזר ושאלו את בעלת הבית, תגידי, מה הוא אוכל אצלך התלמיד הזה, רבי אליעזר? - אמרה להם אצלי הוא לא אוכל, הוא רק ישן. אמרו לה, מה זאת אומרת, אז איך הוא מתקיים? מוכרח להיות שהוא אוכל. אמרה להם, איני יודעת, אבל יש לו שם בחדר איזה שק, ומשם הוא אוכל. הלכו ובדקו וראו באותו השק שיש בו אדמה. אדמה היה אוכל ובוזה היה משיביע את רעבונו. כך היה רבי אליעזר לומד במסירות נפש עד שזכה למה שזכה.

ורבי אליעזר בעצמו העיד על עצמו ואמר ששני ידיו כשני ספרי תורה (סנהדרין ס"ח א') ומשמת רבי אליעזר נגנו ספר תורה (סוטה מ"ט ב').

שלנו, עסק התורה. זה מה שאמר רבי אליעזר ברוח קדשו שיועיל לנו לעמוד בנסיונות העצומים של עקבתא דמשיחא.

כשאדם יושב ומקדיש את עצמו לתורה יותר ויותר, הוא מגביר את השמירה על כלל ישראל כולו. כל אחד צריך להתחזק בלימוד התורה, לא רק בשביל עצמו אלא גם בשביל השמירה שתהיה מזה לכלל ישראל.

ויש אחד שבכח תורתו יכול לסלק מגפה שלימה מכלל ישראל. וכמו ששמעתי סיפור מזקן אחד, שהיתה עיר בחוץ לארץ שקראו לה איישישוק ופרצה מגפה בכל המחוז שם בסביבות אותה העיר, אבל לעיר הזו עצמה לא הגיעה המגפה. ומי שיודע כיצד שהיה בדורות שלפנים, אם היתה פורצת מגפה היא היתה יכולה להפיל אלפים ורבבות, כי המגפה עוברת ומתפשטת ואין רפואה ואין מציל. אבל שם ראו בחוש כיצד בערים הסמוכות מסביב השתוללה המגפה, אבל בעיר ההיא אין פרץ ואין צווחה, וכאילו המגפה פוסחת ומדלגת מעל העיר ההיא. למה? - אמר שם אחד הגדולים, שזה מפני שיש שם אברך אחד שיושב בבית המדרש ולומד מבוקר ועד לילה ביגיעה ובהתמדה, והוא בכח תורתו לא נותן למלאך המוות להכנס לעיר. והאברך הזה היה לימים הגאון האדיר צדיק יסוד עולם בעל 'פני האריה החי' זצ"ל זיע"א.

אחר כך ראו כולם כמה שצדק אותו גדול. עבר זמן מה, ויום אחד קיבל אותו אברך מכתב מחמיו שגר במקום מרוחק. במכתב כתב לו חמיו, כי שמעתי שבמחוז ובאזור היכן שאתה מתגורר פרצה מגפה, ואני חושש עליך ועל המשפחה שלך, ולכן אני דורש וגוזר עליך שתבוא מיד אלינו למחוז שלנו, וכאן הכל בסדר ואין חולי ואין מחלה. כיוון שקיבל מכתב שכזה, לא היתה לו ברירה, ועזב את העיר יחד עם המשפחה. בו ברגע שעזב את העיר, פרצה שם המגפה. ואז ראו כולם בעליל כיצד הוא זה ששמר עד עכשיו בכח התורה שלו על העיר מפני המגפה.

הוא מה שאומר כאן האור החיים הקדוש, הכופר שכל אחד מכלל ישראל יכול לתת עבור כל כלל ישראל, זה יתנו - את ספר התורה הזה. אם אתה מחפש את הכופר לנפש, אם אתה רוצה שלא יהיה נגף בכלל ישראל, זה יתנו, תהיה יותר עמל בתורה.

ג. הוא היה צדיק יסוד עולם, ומספרים עליו סיפורים אשר לא ייאמנו, על צדקותו וחסידותו וזהירותו מכל נדנוד חטא. כמובא בהקדמה לספרו שו"ת פני הארי החי, ולדוגמא מסופר שם שביום שבת קודש היה נזהר מלדפוק על הדלת, וכדעת הגר"א זצ"ל (או"ח סימן של"ח), ופעם אחת בליל שבת יצא מביתו לחצר, ונעלו הדלת אחריו, וגם בית המדרש נעלו, ונשאר ברחובה של עיר כל הלילה, עד הבוקר, בקור הנורא והמקפיא של רוסיה, והשלג היורד. וראה שם עוד עוזו נפלאות תורתו חסידותו וצדקותו זיע"א.

עסק התורה דווקא ברגעי המלחמה

ובאמת הפסוק הזה 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה' מבהיל את הלב. הפסוק הזה נאמר בספר יהושע בפרק הראשון, ושם מדובר על יהושע, שהוא המצביא העומד להכנס ולכבוש את ארץ ישראל. הכיבוש של ארץ ישראל לא היה דבר קל, וארבע עשרה שנה לקח עד שכבשו את כל ישראל וחילקו אותה (זבחים ק"ח ב.). יריחו היתה עיר מבוצרת מאד ובלי הניסים הגדולים שהיו שם שנפלו החומות לא היה שייך לכבוש אותה.

אז הקב"ה מתגלה אליו לחזק ולאמץ את לבו לקראת המלחמה העתידה. ומה אומר לו הקב"ה? - 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיד'. וכי זו אזהרה לחייל בחזית? הרי זו אזהרה שמתאימה יותר למי שיושב בישיבה! מי שנמצא בישיבה, בימים כתקונם, מזהירים אותו, אל תתרשל בלימודך. אבל חייל שנמצא בחזית הקרב, מזהירים אותו אזהרות שנוגעות אליו, תגקה בכל יום את קנה הרובה מאבק.. 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיד'? - אבל אכן כן. 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיד', זה הנשק האמיתי של כלל ישראל, ולכן זו היא האזהרה העיקרית, גם לחייל בקרב ואפילו למצביא הצבא ערב המערכה. רק אם לא ימוש ספר התורה הזה מפיד, אז תהיה לכם ההגנה האמיתית והשמירה היותר טובה, ותוכלו לנצח ולכבוש את ארץ ישראל.

וכך היה באמת, כמו שכתוב בפרק שלאחר מכן, שברגע שלא עסקו בתורה כדבעי, מיד בא מלאך ה' צבאות וחרבו שלופה בידו, ושאל אותו יהושע, 'הלנו אתה או לצרינו', הרי המלאך בא עם חרב שלופה בידו וזה סימן שמידת הדין מתוחה, והמלאך אומר לו, נכון, 'עתה באתי', על עסקי עתה באתי, אמש ביטלתם תמיד של בין הערביים והיום לא עסקתם בתורה?! - מיד וילן יהושע בתוך העמק מלמד שלן בעומקה של הלכה' (מגילה ג.). הכנים את עצמו ללימוד בעיון וביגיעה, והסיר את מדת הדין המתוחה עליהם.

ולכאורה איך יתכן שחייל שנמצא בחזית, שוכב בתעלה ובבונקר, באים אליו בטענות למה לא עסקתם בתורה? אדם שנמצא בשדה הקרב, שומע את שריקות הכדורים שרק מזה כבר יכול למות שלש פעמים, יכול לפתוח בכלל ספר וללמוד? אבל כן. גם חייל בחזית אסור לו להפסיק מלימוד התורה. 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה', אדרבה, דווקא אז רובץ החיוב ביתר עוז וביתר שאת, כיוון ש'זה יתנו כל העובר על הפקודים', התורה היא הכופר נפש, היא ההגנה והיא הערובה להרמת קרן ישראל.

גם מי שהרבה בחטאיו לא יתרשל מעסק התורה

ממשיך האור החיים: ואמרו רבותינו כי הקב"ה לפניו כל היום מונח ספר תורה כמושפטו אשר ציווה למלך ישראל, כמו שיש ציווי למלך ישראל שספר התורה יהיה כמין קמיע תלוי על ידו כמו שדרשו בגמרא בסנהדרין (כ"א ב'), כדי שבכל דבר יוכל המלך לראות בספר התורה כיצד להדריך את ישראל, כך כביכול גם הקב"ה יש ספר תורה שנמצא תמיד בחיקו. והוא מה שהראהו באצבע, זה יתנו, שהרי תמיד כשכתוב "זה", דרשו רבותינו, שהכוונה שהיה מראה לו באצבע, הנה, אתה רואה את זה? - זה יתנו. וכאן הראה לו הקב"ה באצבע על הספר תורה המונח בחיקו, זה יתנו. ובאמצעות מה שילמדו בתורה היא מגינה ומכפרת עון ומרבה זכויות.

כאשר אנחנו רואים צרות בכלל ישראל, רואים נגף וכל מיני חולאים, ועל כולנה התאונות בדרכים, חלילה לתלות את זה בסיבות שטותיות ואוויליות, זה אומר שהתאונה היתה מפני שהכביש צר, וזה אומר שבגלל הרמזור זה קרה, וכולי וכולי. חלילה. יש סיבה אמיתית ורוחנית לכל. והוא מה שאומר האור החיים הקדוש, זה יתנו, עסק התורה זהו הכופר נפש, והתורה היא המגינה, היא המכפרת עוון והיא המרבה זכויות, **כאמרם** (פאה פ"א מ"א) תלמוד תורה כנגד כולם¹.

מוסיף האור החיים הקדוש, אולי יהיה מי שיאמר, אכן התורה בודאי היא דבר גדול, אבל אני לא שייך לזה. הרי אני כבר חטאתי ועוויתי הרבה, איך יהיה לי שייכות עם התורה הקדושה? אומר האור החיים, ואפילו היו ביד האדם עבירות הרבה, אחד שחטא הרבה פעמים, זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם, כאילו הקריב כל הקרבנות המכפרים, והוא אמרו זה יתנו - כל העובר על הפקודים שהם המצוות, כלומר, גם אחד כזה שהוא עבריין ועבר על הפקודים - על פיקודי ה' ומצוותיו, וחטא מה שחטא ועשה מה שעשה, עם כל זה ישב ויעסוק בתורה, ואדרבה, זה יהיה לו לתיקון כל דבר, זו כפרתו וזו תקנתו, לשבת ולעמול בתורה.

ד. וראיתי פעם מאמר חריף, תלמוד תורה כנגד כולם - הכוונה היא שכולם כנגד התלמוד תורה. התלמוד תורה תמיד הוא כנגד ותמיד הוא נלחם בכולם, מפני שתמיד מי שרוצה לעכב את ישראל, ומי שבא לגזור גזירות על ישראל, הדבר הראשון שבו הוא פותח את המלחמה הוא בתורה.

וגם אצל האדם עצמו, הדבר הראשון שהיצר הרע בא לעכב ולהפריע לו - זה עסק התורה. והאדם צריך להתחזק ולעסוק בתורה, אף שהתלמוד תורה כנגד כולם. לא ישים לב אל כולם ולא יתחשב בהפרעות הרבות שהיצר מעמיד, אלא יעסוק בתורה אף על פי כן, ובזה יתרום ויתן הגנה ושמירה לכלל ישראל.

וכך אמרו רבותינו במקומות הרבה (הובא באריכות בספר נפש החיים ש"ד פל"א, ועיין בספר בן איש חי שנה שניה פרשת תצוה בדרשה קודם ההלכות), שאין כמו עסק התורה לכפר על חטאיו של אדם. ובפרט, כמו שכתב רבינו יונה, אם אדם יושב ולומד מתוך יגיעה ודחק, שעומדים כנגדו מפריעים לבטל ממנו תורה, ואף על פי כן הוא כופה את עצמו ומתאמץ ובא ללמוד או לשמוע שיעור תורה, אין כמו תורה כזו לכפר אשם וחטאת.

ויש הרבה מיני דוחק. יש דוחק הפרנסה, כמו שמצוי שיש לפעמים סוחרים שעומדים כל היום כולו, ולא בא אליהם אף לקוח. רק כשמגיע זמן השיעור פתאום באים כולם, זה כנס וזה יוצא. דווקא עכשיו הם באים. או לפעמים בדיוק כשמגיע זמן תפילת מנחה והוא רוצה ללכת להתפלל, עכשיו דווקא החנות מתמלאת בלקוחות, וכמו שאמרו הדרשנים, 'מזיקין בין השמשות נבראו', בבין השמשות באים כולם להזיק ולהפריע לו ולבטל אותו מתפילה כהלכתה.. וזה נסיון. בן אדם כל היום מחכה ללקוחות ולא באו, ועכשיו שבאים הוא יעזוב אותם וילך? יכול לנסות לתרץ, הרי במקום צער לא גזרו רבנן.. ואני אעשה תפילת תשלומין אחר כך.. אבל אם הוא מתגבר על זה והולך להתפלל, אין לך מעלה גדולה ממנה. ולזה צריך אומץ לומר ללקוחות, רבותי, אני צריך לצאת להתפלל, אם אתם רוצים לבוא אחרי זה מה טוב, ואם לא - נפרד לחיים טובים ולשלום.

ויש לפעמים דוחק הכשרונות. אדם מנסה ללמוד ולא עולה בידו. בא לשיעור תורה ואיך שיוצא מהשיעור כבר שכח את הכל, וזה מייאש אותו עד שהוא אומר, מה אעשה, אני לא מצליח, אולי אני פטור?! - אבל אדרבה, אחד כזה שיטרח ויבוא לשיעור בלי להחמיץ אף לא שיעור אחד, הנה הוא התגבר על הדוחק ועל הייאוש והתאמץ ובא, ושכרו אתו כפול לו מן השמים. ואין לך תורה כזו שהיא מתוך הדחק והיגיעה, שהיא המכפרת והיא המרבה זכויות. לכל אחד! יהיה מי שיהיה ואפילו יהיה עובר על הפקודים.

וזהו הדבר הראשון שאמר רבי אליעזר לתלמידיו. מה יעשה אדם וינצל, יעסוק בתורה. הוא מה שאומרת כאן התורה, זה יתנו, תעסקו בתורה הקדושה, תתחזקו בה בעמל ויגיעה, ולא יהיה בהם נגף בבני ישראל. זו הערובה והבטחון שלנו, עסק התורה ואין בלתה.

ונתנו איש כופר נפשו - בהחזקת התורה

עוד מוסיף האור החיים בביאור הפסוקים. כל העובר על הפקודים זה יתנו מחצית השקל. לומר, תיקון למי שאינו בהן תורה, מה יעשה אחד כזה שלא יכול לשבת וללמוד, במה יתן כופר נפשו? לזה אמר כל העובר על הפקודים יתן מחצית השקל, כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה ורבים כהם אשר יחצון כספם לעמלי תורה, ואומרו בשקל הקדש, פירוש בעד שקל הקדש שהוא התורה.

יש הרבה שיודעים מגודל הענין הזה של החזקת תורה, אבל אומרים, עכשיו אני לא יכול. יש יוקר שערים גדול וקשה לי לתת עכשיו. בעזרת ה' יבוא יום ואתן. ולא היא. אמת שיש קושי לתת, אבל רבותינו אמרו (גיטין ז.) שאדרבה, כל הרואה נכסיו מצומצמים מה יעשה, יעמוד ויגזוז מהם לצדקה. השכל האנושי הפשוט שלנו היה אומר שאם הנכסים שלו מצומצמים צריך לעשות קיצוצים, והדברים הראשונים שאדם בדרך כלל מוריד זה תמיד בעסקי המצוות. וזה הכל בשכל שלנו, אבל רבותינו אמרו יעמוד ויתן מהם צדקה. מלח ממון - חסר, אמרו רבותינו (כתובות סו:). אם אתה רוצה למלוח את הממון שלך ולדאוג שיתקיים אצלך כמו מליחת הבשר שגורמת לו קיום שלא יסריח ויתקלקל, - חסר. ואיך לחסר? - כמו שאומרת כאן התורה, זה יתנו מחצית השקל, כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה ורבים כהם אשר יחצון כספם לעמלי תורה.

וכאן כתוב בלשון האור החיים 'יחצון כספם', לא כמו שיש אחד שאומר טוב, אני אתן לעמלי תורה איזה סכום קטן, אלא צריך לתת סכום גדול שיוכלו עמלי התורה להתקיים בהם.

המחזיק בתורה זוכה לידעת התורה

וכאן מוסיף האור החיים חידוש גדול: או ירצה, במה שאמר הכתוב 'בשקל הקדש', שבוה ישווה הוא, הנותן, לנותן אמרי ספר, כאומרו (קהלת ז, יב) בצל החכמה בצל הכסף. אחד כזה שנותן מכספו לעמלי התורה, שיהיה ברור, שהרי הוא שווה לחכם שעוסק בתורה ועומד במעלתו. וזו היא מציאות, וכמו שכתב החפץ חיים זצ"ל בספרו שם עולם (ח"א פרק ט"ו) ועוד בכמה מקומות שמי שתומך בתורה יבוא לעתיד לבוא לעולם הבא שלו לא רק עם הזכויות של החזקת תורה, אלא יבוא עם ידיעת התורה. כל מה שישבו כאן ולמדו בזכותו ובזכות הכסף שלו, זה יקנה לו גם כן את ידיעת התורה לעתיד לבא.

ומספר החפץ חיים שכך היה על הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל, שהיה בקהילה שם בוולוז'ין אחד מבעלי הבתים שלא היה לומד הרבה אבל היה עוזר ותומך בישיבה בלב ונפש חפיצה, מתוך כבוד ואהבה לישיבה. ולאחר פטירתו של הכפרי הזה לבית עולמו, חלם רבי חיים שמגיע אליו אותו יהודי, ורבי חיים שואל אותו איך מחזיקים בשמים הדין לגבי הלכה אחת מהלכות שעטנז. עמד אותו בעל בית והתחיל להרצות לפניו את כל שיטות רבותינו בעלי התלמוד בבלי והירושלמי, כל דברי רבותינו הראשונים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ושאר הראשונים, ולאחר מכן בא לדון בדברי האחרונים והשלחן ערוך עד שיצא פסק הלכה ברור ובהיר. והיה עומד רבי חיים כל הזמן ותמה איך יודע אותו אחד ידיעת התורה מופלגת שכזו וכל רז לא אניס ליה. ושאל אותו רבי חיים, אנחנו לא ידענו שהיית גברא רבה כל כך, שמא לא ידענו והיית צדיק נסתר ולא כבדנו אותך לפי ערכך? אמר לו אותו כפרי, לא. מה שאתה

רואה שאני יודע כל כך הרבה, זה לא בגלל שלמדתי את זה בחיי חיותי, אלא שבכח הסיוע שלי לישיבה שלכם, נטלתי חלק גם בדיעת התורה, ולימדו אותי את כל זה בשמים. (ראה בספר החפץ חיים חייו ופעלו ח"ב עמ' תק"א).

ועוד מוסיף האור החיים: עוד ירצה, לרמוז במה שאמר הפסוק 'שקל הקדש', על דרך אמרם ז"ל שקל הקדש כפול יהיה, ובא להודיע כי מה שיטול מן הקדש בעד מחצית כספו לא יתנכה מחלק הלומד ואז נמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שבר. אדם יאמר, אם אני אקבל סיוע ועזרה, אולי יגרע ממני ואפסיד מחצית מחלקי? אומר האור החיים, לא כן הוא. הקב"ה, שהוא בעל הבית, בעין יפה יחיה. כי שקל הקדש כפול היה ונמצא כל אחד בידו שקל שלם. לא נגרע ממנו מאומה. ורבותינו דימו את זה למדליק נר מנר שהנר הראשון אינו חסר. אם אחד לוקח נר ומדליק אותו משלהבת נר אחר דולק, וכי נחסר משהו בנר הראשון? לא נחסר בו דבר. שניהם דולקים ומאירים ואין השני גורע מחלקו של הראשון.

נתינת הצדקה בשמחה ובטוב לבב

ובענין זה של צדקה לעמלי תורה, צריך להעיר הערה חשובה. ראיתי שסיפר חכם אחד מחכמי ירושלים סיפורים על סבתו הזקינה^ה, שהיתה מאנשי ירושלים של פעם, ושם תיאר את גודל הצניעות והזהירות שהיתה לה בבין אדם לחבירו עד קצה האחרון.

ה. אנחנו חייבים הרבה לסבות ולסבתות שלנו, וכבר הרשב"א בתשובה (סי' ט') כותב שהרבה יש לנו משיחת הזקנים והזקנות באמונה וקיום תורה ומצוות. ובאמת מי שהכיר את הזקנים והזקנות בדורות שלפנים, ראה כמה אמונה תמימה וזכה היתה להם בה' יתברך.

ושמעתי מעשה נורא שסיפר לי בן תורה יקר הי"ו, שארע במשפחתו במרוקו, שהיה נער צעיר ונהיה עיוור בשני עיניו, והאמא שלו שראתה את הצער הגדול של הבן שלה שלא רואה בשתי העינים שלו, יצאה החוצה לשדה ודברה עם הקב"ה כדבר איש עם רעהו. בתפלות תחנונות ותחנונים. ותוך כדי הבכיות, אמרה לו, רבון העולמים שתי עינים למה? לא מספיק עין אחת? - ובאמת בעין אחת הוא חזר מיד לראות. תפילה כזו שבאה מעומק הלב כשאדם מדבר עם אבא שלו שבשמים מכל הלב, פועלת הרבה בכח האמונה התמימה שהיתה לה.

הרבה דברים יש לנו מדברי רבותינו שהם קצרים ורמוזים ברמזים קלים בדבריהם, אבל כשאדם יש לו שיג ושיח עם זקן וזקנה, עם סבא וסבתא, הם מלמדים ומדריכים אותו איך לברך ומתי לברך, ומזכירים לו מה זה גן עדן ומה זה גיהנם, שבדברי רבותינו אין הרבה אריכות בדברים האלו, אבל כשסבא וסבתא מזהירים אותו ואומרים לו אם תעשה כך, כך וכך יבוא עליך, כששומעים מהם דבר כזה הרי זה נכנס אל הלב וזו היא שיחת זקנים וזקנות שנותנת חיות לאדם שמלווה אותו עד זיבולא בתרייתא.

וסיפר שם, איך היתה הסבתא מלמדת ומדריכה אותם במצוות הצדקה. פעם אחת, סיפר, הייתי כבן שמונה או עשר, ודפק עני בדלת. מיד אמרה לי הסבתא רוץ ותפתח לו. יש אחד שכששומע דפיקות בדלת, קודם כל מציץ בחור של הדלת ובודק מי עומד שם, ואז תלוי. אם זה אדם נכבד ורם המעלה הוא פותח לו. ואם הוא עני הוא צועק לו מתוך הבית, 'אין אף אחד בבית, תלך'.. כבר היו פה מספיק עניים היום, יש לכל יום תקציב של שלוש עניים וזהו, נגמר התקציב.. אבל היא אמרה לי לרוץ ולפתוח את הדלת מהר, ובאמת רצתי ופתחתי.

בפתח עמד עני שביקש עזרה. רצתי לסבתא ואמרתי לה, והיא הביאה לי משהו ואמרה לי לך ותתן לו. רצתי והבאתי לו. אחרי שחזרתי, מספר אותו חכם, קראה לי הסבתא, והיתה מסתכלת ומתבוננת בי זמן רב, כמו שאדם בודק אתרוג. כמו שאדם כשלוקח אתרוג כדי לקיים בו את מצוות החג, הוא תופס אותו בזהירות והופך אותו מלמעלה ולמטה ובצדדים וכל פינה וזווית הוא בודק, כך היא הסתכלה עלי מכל הכיוונים. ואני עמדתי משתומם ותמה וחרד, מה רוצים ממני? וכי גנבתי את הכסף? הבאתי אותו לעני! אחר כך שאלתי את הסבתא מה קרה? למה את מסתכלת עלי ככה? ואז היא שאלה אותי שאלה נוקבת שלא אשכח אותי כל ימי. היא שאלה אותי, תגיד, איפה השמחה והחיוך? - נתת צדקה, למה אתה לא שמח? למה אין לך חיוך על השפתים? יש אחד כזה שנותן צדקה ובוכה.. עליו אנחנו לא מדברים. אבל זה שאתה לא בוכה זה לא מספיק. איפה החיוך, ואיפה השמחה? הרי נתת צדקה!

הגאון מבריסק בעל בית הלוי זצ"ל כותב בספרו בית הלוי על התורה (ס"פ תרומה), שהאדם צריך לכבד את העני מאוד מאוד. מדוע? - פשוט. תפילין אתה מכבד? מנשק? למה?! - כי זה חפצא של מצוה. תשמיש של מצוה צריך לכבד אותו. אומר הרב, גם העני כך הוא. אתה מקיים בו את המצוה הזו של הצדקה, ולכן אתה צריך לכבד אותו כמו שאתה מכבד תפילין או אתרוג. וח"ו לנהוג בעני מנהג ביון ולתת לו הצדקה בביון, וזה איסור דאורייתא. אמנם לא אמרנו שצריך גם לנשק אותו, זה כבר מדרגה.. אבל לכבד אותו בוודאי שצריך.

לכן לא מספיק שאדם נותן לעני צדקה ופוטר אותו כלאחר יד. חלילה. צריך לתת לעני את הצדקה מתוך חיבה יתירה וכבוד. וגם במה שאמרנו מהאור החיים, אם אתה נותן מהונך לעמלי תורה, תעשה את זה בשלימות. תעשה את זה עם שמחה וחדווה שאתה זוכה להחזיק עמלי תורה.

וזהו הנשק השני שגילה לנו עליו רבי אליעזר. מה יעשה אדם וינצל? יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. זהו מה שאומרת כאן התורה, זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל, ובפרט גמילות חסדים וצדקה עם עמלי תורה שהיא הצדקה המעולה ביותר, וכמו שכותב

האור החיים הקדוש, 'בשקל הקדש', שניהם, גם המחזיק תורה וגם העמל בתורה, יקבלו את שכרם משלם.

ובחומת הדת כתב החפץ חיים זצ"ל שיש הרבה שכששומעים דבר כזה, אומרים לעצמם, ודאי זה דבר גדול, ומקבלים על עצמם להיות עוזרים ומסייעים ללומדי תורה. אבל, אומר החפץ חיים, דע שאתה עצמך לא פטור מתלמוד תורה. אם אתה עושה הוראת קבע ליישיבה ומחזיק לומדי תורה, אתה לא יכול לומר לעצמך, אני כבר מסודר.. לא. אין ספק שזכותך רבה מאד שאתה תומך בתורה ומחזיק עמלי תורה, אבל את שלך, את לימוד התורה הפרטי שלך, אתה חייב גם כן לתת. ונכון, יש לך אילוצים, ויש את עול הפרנסה, אבל עדיין את הלימוד היומי וכמו שכותב הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ג ה"ח) שכל איש ישראל חייב לקבוע לו עתים ללמוד ביום ובלילה, ממנו אתה לא פטור.

אלו שני הדברים שאומר כאן האור החיים הקדוש שהראו לנו באצבע ובחוש, כי באמצעות מה שילמדו בתורה, היא המגינה היא המכפרת עוון והיא המרבה זכויות, ויחד עם הגמילות חסדים והצדקה ה' יהיה בעזרנו ויאמר לצרותינו די ונזכה לגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.

חידו"ת לפרשת כי תשא

א. בענין איסור למנות את ישראל

שמות (ל' י"א): "וידבר ה' אל משה לאמר, כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם".

ופירש רש"י ז"ל: "כי תשא, לשון קבלה כתרגומו, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים ותדע מנינם, ולא יהיה בהם נגף, שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד".

יומא (כ"ב רע"ב): "אמר רבי יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, דכתיב ויפקדם בטלאים".

ובתב הרמב"ם הלכות תמידין ומוספין (פ"ד ה"ד): "ולמה מונה המניין שהסכימו עליו על האצבעות שהוציאו, ולא היה מונה על האנשים עצמן, לפי שאסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר שנאמר ויפקדם בטלאים" עכ"ל.

ובס"ד נתעוררתי לדקדק שהרמב"ם ז"ל רק כתב: "אסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר", והשמיט שאפילו לדבר מצוה אסור למנות וכנזכר להדיא בתלמוד והוא לכאורה דבר מתמיה, ומה גם שהרמב"ם ז"ל בפירושו המשניות ליומא שם, וכן בספר תשובותיו הביא פרט זה דאף לדבר מצוה אסור למנות ישראל וצל"ע.

והנה בסוגיא זו מפורסמת קושית הגאון באר שבע ז"ל תמיד (פרק א') מדוע לא הביא התלמוד מקרא מלא בספר שמות כנ"ל, עיין שם שהאריך, והגאון מהרש"ם ז"ל בהגהותיו ליומא שם כתב דהכא קא משמע לן תלמודא דאפילו לדבר מצוה אסור וזה אינו מבואר בקרא דספר שמות וע"ש.

ונעלם ממני מדוע לא העיר שהרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול לא הזכיר הא דאפילו לדבר מצוה אסור, ולדידיה הדרא שאלה לדוכתא לכאורה, ועיין.

ולגוף שאלת הגאון באר שבע ז"ל, יתכן לומר דקרא דספר שמות מיירי כשמונה את כל כלל ישראל, והכא קא משמע לן תלמודא דאפילו כשאינו מונה מניין הסוכם את כל בית ישראל, נמי אסור, וכעובדא דשאל המלך ע"ה דלא מנה לכל כל ישראל, וכן נמי הפייס של תרומת הדשן בסוגיא הכא, שאינו מנין של כל כלל ישראל, דוק ועיין בה כי לא עיינתי בזה כעת ובספרי רבותינו המפרשים ז"ל וכתבתי למזכרת.

אחר כך ראיתי שכבר קדמו בזה רבנן עיין בספר מכתב לחזקיהו יומא שם וש"נ, ובני הי"ו הראני שגם בספר שפת אמת יומא שם כתב כן, ובאיסור זה למנות את ישראל עיין בספר היקר נחל איתן על הלכות עגלה ערופה (סימן ו' ס"י סק"ז) ובכל הנסמן בספר המפתח על הרמב"ם שם ע"ש, ועיין לגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספר פדה את אברהם (מערכת מ' אות י"ט) ואכמ"ל.

והנה האמור לעיל זכיתי ונדפס בקובץ התורני היקר "בית אהרן וישראל" (גליון פ"ב ניסן תשנ"ט), ומעלת הגאון הגדול רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א במכתבו הנדפס שם בקובץ התורני "בית אהרן וישראל" (גליון פ"ד דף קי"א) כה כתב להסביר הדברים:

"נראה לענ"ד כשנדרש בדברי הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ד ה"ד) נראה שלא הביא הרמב"ם את הדין שאסור למנות את ישראל כמו שהביא שאר הלכות, אלא הביאו רק בתור טעם למה לא מנה הממנה בפייס את הכהנים עצמם אלא מנה האצבעות שלהם, וכתב הטעם משום שאסור למנות, ונראה מזה שדעת הרמב"ם שאינו אסור מצד עצמו, וטעם הדבר שאין בתורה איסור למנות, [ומה שכתוב] כי תשא ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, לא נאמר בלשון אסור לפקוד אלא שצריכים לתת כופר, אבל ודאי שאין זה מצוה לדורות, ולכן גם [לא] למדו חכמים שאסור למנות מקרא זה אלא למדו משאול.

והיינו שיש ללמוד מכי תשא שיש סכנה כשמונין ישראל, והעצה שננתנה תורה לתת כופר, והנה רש"י פירש שם שימנו את הכופר וממילא ידעו מספרם, ולא נתבאר מה טעם לקרוא לזה כופר.

ולוא רש"י יש מקום לפרש שיש לתת כופר שהמנין לא יזיק, ונמצא שיש לאסור למנות מכח שאסור לסכן את ישראל, וכמו שמצינו בסוף ספר שמואל גבי דוד המלך שמנה את ישראל והיה בהם נגף, ועיין בברכות (ס"ב ב') אם ה' הסיתך בי וגומר אמר רבי אלעזר אמר לו הקב"ה לדוד מסית אתה קורא לי, הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו, דכתיב כי תשא ונתנו איש כופר נפשו, וברד"ק שמואל ב' (כ"ד א') "וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהי בהם נגף ואפילו ימנו אותם לצורך וכו', ובהשחית ראה ד' וינחם מאי ראי וכו' רבי נפחא אמר כסף כיפורים ראה שנאמר ולקחת את כסף הכיפורים וגו', ופירש רש"י שנתן במנין הראשון של ישראל למשכן והוא כפר על מנין זה שהרי לזכרון נתן כדכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר ועכשיו הוצרכו כפרתו ע"ש. ומזה יש ללמוד שהכופר בא לכפר, ואולי שני הדברים שימש הכופר גם שימנו את הכופר, וכן שיכפר.

על כל פנים מה שלמדו משאול הוא שגם לדורות יש למנות על ידי דבר אחר, ולכן מובן שהרמב"ם לא כתב איסור למנות, כי אינו דבר אסור אלא דבר מסוכן, ולכן הוא אסור, שאסור לסכן את ישראל, ומטעם זה גם לא הזכיר הרמב"ם שאסור לדבר מצוה שהרי אינו אסור, ולומר שהדבר מסוכן גם לדבר מצוה זה הרי מוכח מהדין עצמו שלא מנו בפייסות אלא אצבעות, ואין צורך להוסיף בטעם שאסור גם לדבר מצוה". עד כאן לשון הגאון שליט"א.

ב. בענין לשון "קח לך"

שמות (ל' ל"ד): "ויאמר ה' אל משה, קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה ולבונה זכה, בד בבד יהיה".

ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דרי"ט ס"ב): "מה כתיב במשה ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף וגו', אף על גב דאוקמוה, אבל מאי שנא בעובדא דא יתיר מכל מאי דאמר ליה, אלא קח לך להנאתך ולתועלתך" וכו'.

וביאור הדברים דהזהר הקדוש עמד מדוע רק כאן במצות קטורת אפקיה רחמנא בלישנא ד"קח לך" יותר משאר מצוות ועניני המשכן וכליו שלא מצינו לשון זו ד"קח לך", ותירץ הזהר דאף על גב דאוקמוה חבריא, והכלל בידינו שבכל מקום שכתוב בספר הזהר "אוקמוה" רומז הוא לדרשת חז"ל בתלמודים ובמדרשים, וכמו שכתבו רבים עיין בביאור הגר"א זצ"ל לספר תיקוני זהר (דרי"ז ע"א) ובספרו יהל אור על הזהר (שמות דכ"ב ע"ד), ולגאון רבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין בספרו פרי צדיק (פרשת בחקתי מאמר ד' דק"ג רע"א), ועוד שם (פרשת קרח מאמר ג' דס"ד ע"ב), ועוד שם (מאמר ח' דס"ז רע"ד), וכאן רמז הזהר לאומרם ביומא (ג' ב') קח לך משלך, מכל מקום הוסיף הזהר לומר שעוד יש לומר דקח לך להנאתך ולתועלתך וכו', וככתוב שם בספר הזהר.

אלא שענייני נעלם ממני ולא זכיתי להבין שאלת ספר הזהר הקדוש, שהרי לא רק בקטורת נאמר קח לך אלא גם במצות שמן המשחה כתוב (שמות ל' כ"ג) ואתה "קח לך" בשמים ראש וגו', ומאי האי דאמר הזהר "אבל מאי שנא בעובדא דא יתיר מכל מאי דאמר ליה", וצ"ע. [ובגוף הענין עיין בחיבורי זכות יצחק ח"ב (סימן ב')].

ג. בענין לחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת

שמות (ל"א ב'): "ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה, לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת, ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה".

ורבינו הגדול הרמב"ן ז"ל שם כה כתב: "ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור אמר השם למשה ראה קראתי בשם, ומשה אמר לישראל ראו קרא ה' בשם, והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים, לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל, והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף וזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג, כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כלם, והיודעים ורגילים בהם בבוא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה, ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צו ואל מה ירמוזו ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה, וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן, כי היה רצון מלפניו" עכ"ל.

ושם בספר שמות (ל"ה כ"א): "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש", וכתב הרמב"ן ז"ל שם: "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו על החכמים העושים במלאכה יאמר כן, כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב, אבל יזכיר בהם נדיבות, וטעם אשר נשאו לבו, לקרבה אל המלאכה, כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד, או מי שאימן בהן ידיו כלל, אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן, ויגבה לבו בדרכי ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר וכבר הזכרתי זה (לעיל ל"א ב'), והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה, וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה והנה משה אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב, ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב שיבואו לפניו ונתן להם הנדבה".

ומבואר באר היטב בדברי רבינו הרמב"ן ז"ל שמכל יוצאי מצרים ששים ריבוא לא היה בהם אחד שלמד את המלאכות האלה ממלמד, או מי שאימן בהן ידיו כלל, כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים, לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל, ומה גם שהרי "ידיהם תמיד היו בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה", וכמבואר באריכות בדברי קדשו ז"ל, ולכן היו צריכים נשיאות לב לדבר, והגאון ראש ישיבת מיר רבי חיים שמואלביץ זצ"ל האריך בזה בדברים המסולאים מפז בספרו היקר "שיחות מוסר" (שנת תשל"ב מאמר כ"ו דף צ"ג) והראה נפלאות בענין זה ודפח"ת.

ושמעתי מתלמיד הלומד בשיבתנו כף החיים יכב"ץ, היקר רבי יוסף ניסימוב הי"ו העיר מדברי רז"ל במדרש בראשית רבה (פס"א ס"ז): "בימי אלכסנדרוס מוקדון באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים, אמרו [ישראל] מי הולך ודן עמהם, אמר גביעה בן קוסם אני הולך ודן עמהם, אמרו לו הזהר שלא תחליט להם את הארץ, אמר אני הולך ודן עמהם אם נצחתי אותם הרי מוטב, ואם לאו אתם אומרים מה הגרוע הזה שיעמיד עלינו. הלך ודן עמהם. אמר להם אלכסנדרוס מוקדון מי תובע מיד מי אמרו ישמעאלים אנו תובעים מידן ומתורתן אנו באים עליהם כתיב כי את הבכור בן השנואה יכיר, וישמעאל בדין שיטול פי שנים. אמר להם גביעה בן קוסם אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו. אמר לו הן. אמר לו והכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, אמרו לו והיכן שטר שילוח שחילק בין בניו, אמר להם ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות ונסתלקו משם בבושת פנים וכו'.

אמרו מצרים מתורתן אנו באים עליהם, ששים רבוא יצאו מאצלנו טעונים כלי כסף וכלי זהב, דכתיב וינצלו את מצרים, יתנו לנו [ישראל] את כספינו ואת זהבינו. אמר גביעה בן קוסם אדוני המלך ששים ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים, מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום, ישבו פילוסופים וחשבו ולא הגיעו למאה שנה עד שנמצאת ארץ מצרים לטימיון ונסתלקו משם בבושת פנים ע"ש.

הרי מפורש בדברי רבותינו במדרש שכאשר היו בני ישראל משועבדים במצרים, אכן היו ביניהם גם "זהבים וגם כספים", ופירשו מפרשי המדרש דהיינו צורפי זהב וכסף כדכתבו במתנות כהונה ועץ יוסף, ולכאורה זה דלא כדברי הרמב"ן ז"ל שכתב: "כי ישראל במצרים פרוכים

בעבודת חומר ולבנים, לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל, וכו', כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד, או מי שאימן בהן ידיו כלל, כנ"ל. ולומר שגביעה בן קוסם הטעה את בני מצרים ודחה אותם בקש, אינו מחזור בעיני לומר שלא דיבר דברי אמת.

אבל באמת ראיתי שבמקור דברי המדרש הנ"ל הנמצאים בדברי התנאים במגילת תענית (פרק ג') כה נאמר: "באו המצריים ואמרו מתורתם אנחנו מביאים עליהם ראייה, שנאמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב, ששים ריבוא אנשים יצאו מאצלנו כולם טעונים כסף וזהב, שכן כתוב בתורתכם וינצלו את מצרים, תנו לנו כספנו וזהבה. אמר להם גביהא בן פסיסא כלום אתם מביאים ראייה אלא מן התורה, כתוב בתורה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ארבע מאות ושלשים שנה, ששים ריבוא היו אבותינו והעבדות בחומר ובלבנים ובכל עבודה חנם בלא שכר, ראו כמה שוה פעולתנו לכל יום ויום סלע לכל אחד ואחד ביום, ישבו פילוסופים וחשבו ולא הגיעו למאת שנה עד שהיתה מצרים שלהם הלכו משם בבושת פנים" עכ"ל, הרי שכאן נזכר שמצרים העבירו את בני ישראל בחומר ובלבנים, ולא נזכר כלל ענין "הזהבים והכספים" וזה כדברי רבינו הרמב"ן ז"ל ודוק היטב.

ד. בענין המחלל שבת אין לו חלק לעולם הבא

תשמ"ג.

שמות (ל"א י"ד): "ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת, כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה".

ופירש רש"י ז"ל: "מחלליה מות יומת, אם יש עדים והתראה: ונכרתה, בלא התראה: מחלליה, הנהוג בה חול בקדושתה".

וראיתי במדרש רבינו דוד הנגיד ז"ל נכד רבינו הרמב"ם ז"ל (פרשת ויקהל דף ר"ט) שכתב: "השבת שקולה כנגד כל המצוות, וכל מי שיחלל שבת בפרהסיא אין לו חלק לעולם הבא כמו שנאמר מחלליה מות יומת, מות בעולם הזה, יומת לעולם הבא" עיין שם. [המהדיר לספר מדרש רבי דוד ז"ל שם ציין לעיין בספר גנזי שכטר ח"ב (דף תקס"ד) ואינו תחת ידי].

ובעניותי לא ידעתי מקור לדברים הללו, ותראה לזקינינו הוא רבינו הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה פרק ג' כשמנה לאותם ארבע ועשרים שאין להם חלק לעולם הבא, לא מנה למחלל שבת בפרהסיא, ועיין שם בהלכה ט'.

ומריש אמינא בס"ד דרבינו דוד הנגיד ז"ל בשיטת זקנו הרמב"ם אזיל שכל חייבי כריתות אין להם חלק לעולם הבא, וכדברי הגאון רד"ל ז"ל בביאורו היקר על מדרש פרקי רבי אליעזר (ר"פ נ"ג) שעל האמור שם: "כל המספר לשון הרע אין לו חלק לעולם הבא שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית", כתב הרד"ל (אות ב'): "אין לו חלק לעולם הבא, כן מצאתי בברייתא דדרך ארץ רבה (פרק בתרא) וכו', והרמב"ם ז"ל בהלכות דעות כתב (פ"ז ה"ג): "אמרו חכמים שלש עבירות

נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה, וגילוי עריות, ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולם", והא "דנפרעין מן האדם" הוא ברייתא בתוספתא וירושלמי פאה (פ"א ה"א כצ"ל) ותני נפרעין בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, וכמדומה שהרמב"ם ז"ל ביאר לשון זה דאין לו חלק לעולם הבא מדעתו, על פי שיטתו הנראית מפשט דבריו בהלכות תשובה (פרק ה') שכל חייבי כריתות אין להם חלק לעולם הבא, ולפי זה עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים שהם חייבי כריתות ומיתות בית דין לדעתו אין להם חלק לעולם הבא, וכל שכן לשון הרע ששקולה כנגד כולם" וכו' עכ"ד.

ולפי דרכו של הגאון רד"ל ז"ל שדעת הרמב"ם ז"ל שכל שהם חייבי כריתות גם אין להם חלק לעולם הבא כנ"ל, מינה למחלל שבת שנאמר עליו ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה כנ"ל, והיינו דכתב רבינו דוד הנגיד ז"ל דהמחלל שבת אין לו חלק לעולם הבא ודוק.

איברא שבעניתי יש לי להבין דאם כן היה לו לרמב"ם ז"ל להזכיר בהלכות תשובה שם כשמנה לאותם שאין להם חלק לעולם הבא, גם לכל הל"ו כריתות האמורות בתורה שאין להם חלק לעולם הבא, וכגון המת ערל, והאוכל חמץ בפסח, והאוכל דם וחלב, וכל אלו לא הזכיר הרמב"ם ז"ל, ובענין זה אם חייבי כריתות גם אינן בני העולם הבא עיין לרמב"ן ז"ל בשער הגמול מהדורת בני הרה"ג רבי דוד אהרן שליט"א (סימן ס"ג דף קכ"ב) ואילך, ומה שהארכתי בזה בס"ד בחיבורי שובי השולמית ח"ב (סימן ה'), ובשאר חיבוריי וצרף לכאן.

ויתכן דביאור דברי רבינו דוד הנגיד ז"ל כך הוא, דהנה זו לשון הרמב"ם ז"ל סוף הלכות שבת (פ"ל הט"ו): "השבת ועבודה זרה כל אחת משתיהן שקולה כנגד שאר כל מצות התורה, והשבת היא האות שבין הקב"ה ובינינו לעולם, לפיכך כל העובר על שאר המצות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, אבל המחלל את השבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה ושניהם כגויים לכל דבריהם".

ושם כתב המגיד משנה ז"ל: "מסקנה דתלמוד (חולין ה') שהעובד עבודה זרה ומחלל שבת בפרהסיא הרי אלו מומרין לכל התורה כולה, והרי הם כגויים גמורים, וטעם השבת לפי שהוא מורה על החידוש והכופר בחידוש כופר בכל התורה כולה" עיין שם.

אם כן היינו טעמא דהמחלל שבת בפרהסיא אין לו חלק לעולם הבא, כיון שהוא מומר לכל התורה, והמומר לכל התורה אין לו חלק לעולם הבא וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל שם בהלכות תשובה (פ"ג ה"ט) ודוק.

ובתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו נפש חיים (מערכת ש' אות י"ט): "המחלל שבת בפרהסיא ככופר בעיקר דכופר במעשה בראשית, כך כתבו תוספות סנהדרין (ע"ה ב' ד"ה לא), וכן ראיתי לרמב"ן ז"ל (פרשת קדושים) שכתב כי המחלל שבת מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה", עכ"ד. ולא ידעתי מדוע לא הביא גם לדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות הנ"ל. [דברי הרמב"ן ז"ל נמצאים שם בספר ויקרא (י"ט ל') ע"ש, והרמב"ן כבר כתב כזאת בפירושו לתורה שמות (כ' י"ג) עיין שם].

ועבשיו בא לידי הספר שציין המהדיר, ועיינתי שם והם דברי פירקוי בן באבוי תלמידיה דראבא וכך כתוב שם: "כל היושב בתענית בשבת ועשה אותה כחול במזיד, אין לו חלק לא בעולם הזה ולא לעולם הבא, שכך כתוב מחלליה מות יומת, מת בעולם הזה ויומת לעולם הבא, ואם אתה אומר מחלליה מי שהוא עשה מלאכה בשבת - הרי כתוב באותו הפסוק כל עושה מלאכה ונכרתה הנפש, אבל מחלליה אינו אלא מי שאינו מענגה ועושה אותה כחול" עכ"ל.

הרי שגם הוא פירש הפסוק הנ"ל: "ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת, כדברי רבינו דוד הנגיד ז"ל מת בעולם הזה ויומת לעולם הבא וכהניא דברכות (י"א), אבל גוף דבריו הם דברים חדשים שהמתענה בשבת אין לו חלק לעולם הבא, וגם לפי מה שפירש רש"י ז"ל שמחלליה מות יומת, היינו אם יש עדים והתראה ונכרתה, היינו בלא התראה, נדחתה הראיה שהביא מהפסוק ודוק. [ואמר לי חכם אחד הי"ו כי בספר תורה שלימה חי"ד במילואים (סימן י"ז) האריך בביאור הדברים עיין שם, ואין לי ספר זה].

ה. בענין המחלל שבת לא יקום בתחיית המתים

תשמ"ג.

שמות (ל"א י"ד): "ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת, כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה".

ופירש רש"י ז"ל: "מחלליה מות יומת, אם יש עדים והתראה: ונכרתה, בלא התראה: מחלליה, הנוהג בה חול בקדושתה".

הנה בשנת תשל"ו נדפס ספר חפץ חיים על שבת ומועדים וראיתי שם (דף נ"ט): "מחלל שבת הרי הוא כגוי לכל דבריו כדכתב הרמב"ם ז"ל הלכות שבת (ספ"ל ה"ט) והלכות מעשה הקרבנות (פ"ג ה"ד), ולא יקום לתחיית המתים" עיין שם.

שוב מצאתי שמקור הדברים בשיחות החפץ חיים (אות מ"א דף צ"ו דפוס ירושלם תש"נ) וזו לשונו: "אמר מי שמחלל את השבת לא יעמוד בתחיית המתים, והביא דברי הרמב"ם ז"ל שכתב שהמחלל שבת הרי הוא כגוי לכל דבר, ואמר שצריכים לפרסם את זה להמון העם שמחלל שבת הרי בהכרח יהיה מוטל ברפש לעד". [ושם נזכר לשונו בלשון אידיש].

ועוד מצאתי במכתבי החפץ חיים (סימן י" דף כ"ז) שכה כתב: "המניחים את בניהם שילכו לבתי הגמנסיה, ומחטיאים את בניהם, ושם בודאי מחללים שבת, ועל ידי זה גורמים להם שלא יקומו בעת תחיית המתים". [קרא דכתיב גבי שבת "מחלליה מות יומת", עולה בגימטריא "הוא לא יחיה בתחיה למתים" (עם התיבות)].

ובודאי הגמור שדברי רבינו הכהן הגדול מאיר עיני ישראל זצ"ל, מושתתים על דברות רבותינו ז"ל, ורק אני עני נעלם ממני ואיני יודע מקור לזה שהמחלל שבת לא יקום לתחיה, ואמרת בס"ד לפתוח פתח לנפשי לחפש ולמצוא מקור לדברי קדשו ז"ל.

הנה ראיתי במדרש רבינו דוד הנגיד ז"ל נכד רבינו הרמב"ם ז"ל (פרשת ויקהל דף ר"ט) שכתב: "השבת שקולה כנגד כל המצוות, וכל מי שיחלל שבת בפרהסיא אין לו חלק לעולם הבא, כמו שנאמר מחלליה מות יומת, מות בעולם הזה, יומת לעולם הבא" עיין שם. ומפורש שמחלל שבת אין לו חלק לעולם הבא, ובס"ד נתבארו הדברים לעיל (בסימן הקודם) עיין שם. [ומצאתי במדרש משנת רבי אליעזר (פרק כ'): "גדולה היא השבת שהמחללה כאילו עבר על כל העבירות שבתורה", ובמדרש תנאים (ואתחנן ה' ט"ו): "המחלל את השבת אין לו מחילה לעולם וכאילו עבר על כל מצוות שבתורה"].

ובכ"ר נודע דאנן קיימא לן "שעולם הבא" היינו עולם תחיית המתים, וכאשר כתב רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בשער הגמול (ענין עולם הבא אות צ' דף קנ"ט ואילך), מהדורת בני היקר חו"ב רבי דוד אהרן הי"ו, דעולם הבא הוא עולם תחיית המתים, ולא כשיטת הרמב"ם דעולם הבא היינו גן עדן אחר פטירת האדם, וכך הסכימו כמעט כל חכמי ישראל, ועיין בדברי רב סעדיה גאון ז"ל בפירושו לספר דניאל (ב' מ"ד. ז' כ"ה. י"ב י"ג) שזכר הרמב"ן שם (אות קכ"א), ובדברי הריטב"א ז"ל ראש השנה (ט"ז ב'), והר"ן ז"ל נדרים (ח' ב'), ורבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה במדבר (כ"ג י'), ועוד לו בארוכה שם דברים (ל' ט"ו) עש"ב, ורבינו עובדיה מברטנורה ז"ל סנהדרין (פ"י מ"א), ועיין בפירוש רבינו יצחק אברבנאל אבות (פ"ד מ"ז) ותוספת יום טוב שם, ובספר של"ה (בהקדמת תולדות אדם), ובחלק בית דוד, ועוד לו שם חלק תורה שבכתב (פרשת וישב אות ח' דקס"ד ע"ב), וביאור הגאון נצי"ב ז"ל לספרי (פרשת שלח לך פסקא ו' ד"ד רע"ב), ועוד הרבה, ועיין ומה שכתבתי והבאתי בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"א (סימן כ') ע"ש.

ויש להוסיף שגם רבותינו מגדולי החסידות ז"ל הסכימו עם שיטת הרמב"ן ז"ל, עיין לאדמו"ר הגאון רבינו זלמן ז"ל בספרו ליקוטי תורה (פרשת צו דט"ו ע"ג), ועוד לו שם (דס"ה סע"ד) ע"ש, ונכדו הגאון צמח צדק ז"ל בספרו דרך מצותיך (מצות ציצית ד"ד ע"ב) כתב: "הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות (פרק חלק) האריך בביאור ענין עולם הבא שלדעתו זה הוא הגן עדן וכו', והרמב"ן ז"ל נחלק עליו בראיות ברורות וכו' והתחיה הוא עולם הבא ע"ש, וכן הוא האמת על פי הקבלה" עיין שם. ועיין מה שכתבתי בס"ד עוד בזה בחיבורי תורת יעקב (סימן ע"ג דף קצ"ו), ובחיבורי אוצר ישע"ן (סימן מ"ב דף קס"ד), ובחיבורי שובי השולמית ח"ב (סימן ו' דף כ"ג), ובחיבורי שובי השולמית ח"א (סימן י' דף מ"ד), ובחיבורי כנסת יעקב (דף קי"ח) ועוד.

ולפי זה יוצא דכל שאמרו רז"ל "אין לו חלק לעולם הבא" היינו עולם תחיית המתים, ולא יקום לעת התחיה וכו"ל, ואחר שהבאנו שמחלל שבת אין חלק לעולם הבא מינה שלא יקום לתחיית המתים רח"ל, ולפי זה הן הם דברי רבינו החפץ חיים ז"ל ודוק. [ועיין בחיבורי אוצר ישע"ן הנ"ל (שם דף ק"ס), ובחיבורי שובי השולמית ח"א הנ"ל (דף נ"א), ובחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן י"ח דף פ"ז) ודוק].

ועכשיו בא לידי בהשאלה ספר נפש היפה, וראיתי לו שם (מערכת ש' קונטרס נפש יתירה אות קפ"ז דף קס"ג) שכה כתב: "בזכות שמירת שבת יזכה לתחיית המתים - מכילתא (פרשת בשלח פרשה ה') ובפירוש הרב זה ינחמנו שם (דל"ג ע"ד), והרב שבות יהודה שם (דנ"ב ע"ד), וכתב הרב לחמי תודה (דמ"א ע"ג) שעל ידי קיום שלש סעודות בשבת יקום לתחיית המתים, ועיין בספרי יפה

ללב ח"ב (סימן רצ"א אות א'), ומה שכתב רבינו הו"ד אבי חי בספר נפש כל חי (מערכת ש' אות ט') "עכ"ל ודוק היטב.

* * *

סוטה (ה' א'): "כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער לתחיית המתים", ורבותינו בעלי התוספות שם הקשו: "תימה אמאי לא חשיב האי במשנת ואלו שאין להם חלק לעולם הבא" ולא תירצו עיין שם.

והגאון רבינו אלחנן וסרמן זצוק"ל הי"ד בספרו קובץ מאמרים ביאורי אגדות (דף ל"ג אות א') כתב: "בפרק חלק שם איירי לענין "העולם הבא", והכא בסוטה גבי מי שיש בו גסות הרוח איירי לענין "תחיית המתים", ומכל מקום שפיר הקשו התוספות וכו', עיין שם מה שכתב להסביר. ולכאורה לפי מבואר לעיל דעולם תחיית המתים הוא הוא עולם הבא, אתי שפיר בפשיטות דקדוק הגאון רבינו אלחנן ז"ל על רבותינו בעלי התוספות ז"ל, וקושיא מעיקרא ליתא, דוק ועיין.

ובתב רבינו בחיי ז"ל במדבר (כ"ג י'): "וגילה לנו כאן על עולם הנשמות ועל עולם הבא שהוא אחר התחיה", וצע"ק שהרי עולם הבא הוא עולם תחיית המתים, ועיין בדבריו שם (ט"ז ל"ג), וי"ל.

ותמוהים אצלי דברי מהר"צ חיות ז"ל סנהדרין (צ' ב') שידע רק לשיטת הרמב"ם ז"ל שעולם הבא ותחיית המתים תרי מילי נינהו, ולכאורה נעלם ממנו כל האמור מחלוקת כל הראשונים נגד דעה זו, והוא תימה.

ועבשיו נדפס ספר חידושי הגרז"ר בענגיס ח"ב וראיתי שם (סימן ז' הערה א' דכ"א ע"א) מה שכתב בזה, ובעניותי הרבה יש לעמוד בדברים שם, ובפרט במה שכתב שרבותינו הקדמונים הסכימו כהרמב"ם ז"ל שתחיית המתים ועולם הבא תרי מילי נינהו, ולענ"ד נהפוך הוא וכמעט אין חבר לשיטת הרמב"ם בזה, וכנ"ל, וצ"ע, ועיין לגאון רבי יעקב ישראל אלגאזי ז"ל בספרו קהלת יעקב ח"ב (לשון חכמים אות תי"ג ד"כ ע"ב), לגאון יעב"ץ ז"ל בפירושו למסכת אבות, ולגאון רבי יעקב שור ז"ל בספר משנת יעקב, חלק בעי חיי (דף פ"ז), ועיין בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"א (שם), ובחיבורי כנסת יעקב (דף קי"ח) עש"ב.

ודע דמה שכתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו נפש חיים (מערכת ו' סוף אות ד'): "גן עדן שהוא עולם הבא", הוא לאו דוקא, ובנפש חיים שם (מערכת ע' אות י"ד) הביא דברי הרב המאירי ז"ל: "עולם הבא, ותחיית המתים, ולעתיד לבוא (כצ"ל), אלו השמות מתחלפים זה תחת זה", ושם נשמט המקור, ומצאתים בביאור הרב המאירי למסכת אבות (פ"ב מ"ב), ועיין בזה לגאון אדמו"ר מהרי"ט מסאטמר ז"ל בספרו דברי יואל (פרשת בשלח דשל"ח ע"ב), והדברים חדשים, וצ"ב, וקצרתי, ועוד יתבאר בעזר האל ב"ה הנותן דעת וחיים.

ו. בענין להתעטף בציצית בכניסת שבת

שמות (ל"א ט"ז): "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם, ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש".

ובתב רבינו החזקוני ז"ל שם: "ושמרו בני ישראל, ישמרו ויצפו כל ימי השבוע איזה יום בהם תהיה יום השבת לתקן כל צרכיהן ביום הששי כדי לעשותה כהלכתה ולא תהא מחוללת", ועיין בדברי הראב"ע ז"ל שם.

שבת כ"ה ב'): "רחיצת ידיים ורגלים בחמין ערבית רשות, ואני אומר מצוה, מאי מצוה דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות".

ובתב בספר סדר היום (סדר ערב שבת): "אחר שעשה כל מעשיו וצרכיו והכין כל עניניו והתפלל מנחה, וכבר נטה השמש לערוב, ייחס לו יורה של מים חמים שירחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, והוא כבוד להדר עצמו כדי להקביל פני הכלה בפנים מאירות ונקיות וטהרה", ומבואר דרחיצת פניו ידיו ורגליו היא כאשר השמש נטה לערוב ועובר לכניסת שבת המלכה ודוק.

וזה לשון הרמב"ם ז"ל הלכות שבת (פ"ל ה"ב): "איזהו כבוד שבת, זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת, ומתעטף בציצית, ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת, כמו שהוא יוצא לקראת המלך" ע"ש.

ורבינו ישראל אלנקווה ז"ל הי"ד בספר מנורת המאור שלו (פרק ח' דף תקמ"ו): "מצוה על כל אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת, מפני כבוד השבת, ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש, כמו שהוא ממתין לקבל פניו של מלך שבא מדרך רחוקה, כדגרסינן בשבת (שם) כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאין לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין, ודומה למלאך ה' צבאות".

ונשאלתי מה פשר דבר ומדוע נהג רבי יהודה בר אלעאי להתעטף בציצית קודם וסמוך לכניסת שבת המלכה כאשר נטה השמש לערוב.

ובס"ד השבתי ועניתי שיוכן היטב עם דברות חז"ל במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ו): "כשהיו ישראל במדבר מה נאמר בהם ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת, אמר הקב"ה למשה מפני מה חילל זה את השבת. אמר משה לפני רבונו של עולם איני יודע. אמר לו הקב"ה למשה אני אומר לך, כי בכל ששת ימי חול יש לו לישראל תפילין בראשו ובזרועו, ורואה אותם וחוזר ממעשיו, אבל עכשיו ביום השבת שאין לו תפילין בראשו ובזרועו, לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה משה צא וברור להם מצוה אחת שיהיו נוהגים בו בשבתות ובימים טובים, וזה מצות ציצית, שנאמר דבר אל בני ישראל וגו' ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם וגו' וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וגו'".

ונראה לי ברור בס"ד שמדרש תנא דבי אליהו מפרש קרא "והיה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'", כך והיה לכם לציצית וראיתם אותו [לציצית], וזכרתם את "כל מצוות ה'", היא מצות שבת ששקולה לכל המצוות ה' כמאמרם בירושלמי ברכות (פ"א ה"ה) ונדרים (פ"ג ה"ט), ועיין בזה בחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן י"ח אות ה' דפ"ו ע"א) וש"נ, ועיין בחיבורי הנכחי לעיל (סימן) ע"ש.

ובמדרש לקח טוב הוא פסיקתא זוטרתא (פרשת שלח לך דק"ב ע"א): "למה נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש, לפי שהיו אומרים לו למקושש מפני מה חללת שבת לא שמעת מחלליה מות יומת אמר להם שמעתי ושכחתי. אמר לו הקב"ה למשה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית, לשון סימן לשון ציון כדי שיהיו ישראל זוכרים את המצוות, וכן הוא אומר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'".

והרב החזקוני ז"ל שם במדבר (ט"ו מ'): "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי, נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש, לפי שכשנדרון המקושש על שחילל שבת אמרו ישראל היאך נוכל לעמוד על שמירת שבת היום או למחר נתחייב מיתה כזה שהרי בימים טובים הכר סימן בשמירתן ומה שאין כן בשבת, לפיכך נתן להם מצות ציצית להתעסק בה בשבת, כמו שאמרו רבותינו ז"ל כל ההולך בשבת בלא ציצית כאילו מקושש עצים בשבת", ועיין בדברי שאר רבותינו הראשונים מפרשי התורה שם, ובספר הרוקח (סימן שס"א) ע"ש.

הרי לנו מפורש שמצות ציצית היא המזכירה למצות שבת ועל ידה שומר שבת מחללה, ולכן רבי יהודה בר אלעאי דייקא אז ערב שבת סמוך לחשיכה היה לובש ציצית, ודוק.

ובשבת (צ"ו ב') אמרו מקושש זה צלפחד ע"ש, ובהגהות יפה עינים שם, ומחכמי לבב נ"ע קבלנו שהתנא רבי יהודה בר אלעאי היה גלגול צלפחד, עיין בספר ליקוטי הש"ס על מסכת שבת, ובעמק המלך (שי"ג פל"ה), ועיין לחיד"א ז"ל בספר פתח עינים שבת (ק"נ ב') ובספר בן יהוידע שבת שם.

ועם הקדמה זו שמקושש הוא צלפחד שנכשל בחילול שבת והתיקון והשמירה היא מצות ציצית, יאירו ויתמימו דברות רבותינו על מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי הוא צלפחד שהיה מתעטף בציצית בכניסת שבת, דוק והרחב כי קצתו.

ובראות בני יקירי חו"ב הרה"ג רבי שמואל יואל שליט"א דברי אלו, כה כתב לי: צלפחד עולה בגימטריא זהו יהודה בן אלעאי ודוק.

ומהרש"א ז"ל בבא בתרא (ק"ט א') כתב דצלפחד חילל שבת למען ישמעו העונש ויראו ולשם שמים נתכוין, והא דחילל שבת הוא כיון דסבר כרבי שמעון דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה והכא לא היה צריך לעצים, אלא לדעת איזו מיתה על חילול שבת ומכל מקום נהרג דדברים שבלב אינם דברים ע"ש.

ויש ליישב גם לסברת רבי יהודה, ובפרט לפי הנ"ל דצלפחד גלגול רבי יהודה, והוא על פי מה שכתבו תוספות שבת (ע"ג ב' ד"ה וצריך לעצים): "נראה דאפילו לרבי יהודה דמחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה בעינן צריך לעצים, דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בענין זה", עד כאן דברי

בני שליט"א, ואמרתי בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, והשי"ת ימלא כל משאלותיך לטובה וברכה, בני חיי ומזוני רויחי לאלתר איכ"ר.

ואמרתי בס"ד טעם נוסף, למנהגו של התנא רבי יהודה בר אלעאי להתעטף בציצית בכניסת שבת, אחר שהשבת כלה, כמאמרם בואי כלה (בבא קמא ל' ב') ותכשיטי כלה כ"ד, והם כ"ד פרקי שבת כנודע, אם כן היינו שהיה רבי יהודה בכניסת השבת מתעטף בציצית כחתן לקראת כלה, ושמחתי לראות בסמ"ג (עשה ל'): "וחכמים הראשונים הם עצמם היו מתקנים שבת שלהם, ואחר כך היו מתעטפים כחתנים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת מלכה", ומפורש שעם כניסת השבת היו מתעטפים בציצית כחתנים, ודוק.

ואכן כבר נודע שמנהג קדום היה שהחתן בעת כניסתו לחופה היה מתעטף בציצית, וזו לשון ספר המנהגי (הלכות אירוסין ונישואין דף תקל"ט): "נהגו בצרפת ובפרובינציה שכל החתנים מתעטפים בציצית בהכנסת החופה, ויש לי סמך במדרש למה נסמכה פרשת ציצית לנשואי אשה דכתיב גדילים תעשה לך, וסמך ליה כי יקח איש אשה וגו', לומר לך חתן חייב בציצית", וכזאת מבואר בספר העיטור (הלכות ציצית ש"ג ח"ב), ובספר ארחות חיים ח"ב (הלכות קידושין אות כ"א), ומשם בספר כלבו הלכות אישות (סימן ע"ה) ע"ש.

עוד יש לומר בטעם הדבר שרבי יהודה בר אלעאי לבש ציצית בכניסת שבת, על פי מה שכתב בספר של"ה הקדוש (מסכת שבת פרק נר מצוה אות ל"א): "צריך להזהר בקבלת שבת בשמחה ובהדלקת הנר ושלחן ערוך ומטה מוצעת לכבוד פני השכינה", וכתב בספר (עניני שבת פרק ג'): "הבא לקבל פני שבת מלכתא הוא מקבל פני שכינה", ובספר הזהר הקדוש ח"ג (דרמ"ג ע"ב): "ובגין דנשמתא יתירה אתפשטא בשכינתא דאיהי שבת מלכתא", ועיין בספר תיקוני זהר (דף ס"ט) עיין שם.

הרי לנו מבואר דהמקבל פני שבת כמקבל פני שכינה, וכבר לימדנו רבי שמעון בר יוחאי אומר כל הזריז במצות ציצית זוכה ומקבל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו, וכתיב התם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד, כאומרם במסכת מנחות (מ"ג ב'), וכן הוא בספרי (פרשת שלח ס"ט), וירושלמי ברכות (פ"א ה"ב ד"ז ע"ב), ועיין רש"י סוטה (י"ז א'). [וביאור הדברים עיין לרבינו מהר"ל ז"ל מפראג בספר נתיבות עולם (נתיב העבודה פט"ז דף קכ"ו) ודוק].

וכתב בעל הטורים ז"ל במדבר (ט"ו ל"ח): "ציצית בגימטריא צדקות, וגימטריא נשרים, לומר מי שהוא זהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה, דכתיב אני בצדק אחזה פניך, וזוכה למה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים".

אם כן כשיוצא לקבל פני שבת המלכה לקבל פני שכינה לבש ציצית שעל ידיה זוכים לקבל פני שכינה, ובני חדא ביקתא היא ודוק.

וראיתי לרבינו אור החיים הקדוש שמות שם (ל"א ט"ז) שכתב: "ושמרו בני ישראל את השבת, ירצה על דרך אומרם ז"ל שצריך להוסיף מחול על הקודש ולא ימנע ממלאכה אחר שיגיע ויתנוצץ יום השבת, אלא צריך להכין עצמו בקדושת שבת ויצא כחתן לקראת כלה, ויהיה יושב ומשמר עד שיגיע השבת לעשותו, פירוש לקיים מעשים הצריכין בו, ועוד ירצה באומרו

לעשות את השבת, כי מה שמוסיף מחול על הקודש יסכים ה' לקרותו שבת, ונמצא זה האיש עושה שבת ממש, כי שעות מיום הששי וגם שעות מיום ראשון שהם חול, בני ישראל עושים אותם שבת".

הרי שביאור ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת, היינו לעשות תוספת שבת ולהיות יושב ומשמר לשבת וכנ"ל, ולפי זה יש בנותן טעם להנהגת רבי יהודה בר אלעאי, שהרי בהגהות מצפה איתן פסחים (פ"ו ב') הוכיח והכריח שרבי יהודה סובר יש אם למסורת, וכן כתב הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספר בית האוצר (כלל קפ"ג אות י"ג) ע"ש, ולפי זה רבי יהודה סובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה כמבואר בכריתות (י"ז ב') שמי שסובר יש אם למסורת סובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, והארכתי בזה בחיבורי אור משה (סימן ל"א אות א'), ובחידושי למסכת עירובין כת"י ע"ש.

והגאון הגדול בעל חמדת שלמה ז"ל (בפתיחת הספר) כתב דהסובר דון מינה ואוקי באתרה הוא סובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה ע"ש, והרי רבי יהודה סובר דון מינה ואוקי באתרה וכמו שכתב הגאון ערוך לנר יבמות (ע"ה א') וסוכה (י"ג א'), וכן כתב בשו"ת חקל יצחק (סימן א' ד"כ סע"א), ועיין בנהור שרגא יבמות (נ"ז א'), ע"ש, וגם מכאן שמע מינה דרבי יהודה סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה.

ובתב בספר לב אריה חולין (י"א ב') והובא בספר ילקוט הרועים (דל"ב ע"ד) דמאן דסובר טריפה אינה חיה סובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה ע"ש, והרי רבי יהודה סובר טריפה אינה חיה עיין קרן אורה זבחים (ס"ט ב'), וגם מכאן שמע מינה דרבי יהודה סובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה.

הרי לנו מכל המקומות דלעיל מבואר דרבי יהודה סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, ואנן קיימא לן דמי שסובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה סובר תוספת שבת וכמבואר בארוכה מפי ספרים וסופרים בחיבורי ברכת יעקב (במילואים דף רכ"ד), ובחיבורי אוצר ישעך (סימן ט' אות ד' דף נ"ח) ואילך, ועיין בספר זכר יהוסף יומא (דנ"ו ע"ב) עיין שם.

ולבן רבי יהודה בר אלעאי היה נזהר בערב שבת עם בוא השמש [כדברי הרב סדר היום] "להתעטף בציצית ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני השבת, כמו שהוא יוצא לקראת המלך", דהיינו שהיה נזהר גם בתוספת שבת דלדידיה הוי דאורייתא וכנ"ל ודוק. [ואין לשאול והרי לרמב"ם אין תוספת שבת - דלא קשיא מידי, עיין].

ודע רש"י ז"ל שבת שם פירש: "רחיצת ידים ורגלים, ערבית ליל שבת", ונראה לי דאין הכונה בליל שבת ממש אחר כניסת השבת, אלא רוצה לומר מבעוד יום סמוך לכניסת שבת, ועיין בספר לשון הזהב כאן, ושו"ת דברי יציב או"ח (סימן רל"ז), ואכמ"ל.

ומינה יש ללמוד גם לרבי יהודה שרחץ פניו ורגליו, ובפרט לדברינו כאן שרבי יהודה סובר תוספת שבת מן התורה ודוק.

ומצאתי עכשיו לרבינו הפרי מגדים ז"ל בספרו ראש יוסף שפירש דברי רש"י ז"ל כדברינו דהכוונה מבעוד יום, אבל בחידושי חתם סופר ז"ל שם ראיתי שפירש אחר כניסת השבת צ"ב, ובדברי יציב שם לא זכרם עיין שם בזה.

ועוד דע שגירסת ספרינו בשבת שם כך היא: "דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי", וכן העתיק בספר הלכות גדולות ועוד. [וכן מועתק במדרש תנא דבי אליהו זוטא (פרק ט"ז), אבל בנדפס על פי כתב יד ליתא].

וראיתי בספר ראבי"ה שבת שם (סימן קצ"ז) העתיק אמר רב יהודה אמר שמואל, ושוב מצאתי גירסה זו בספר השאלות פרשת בראשית (שאלתא א') ע"ש, וכבר ראיתי בהרבה מקומות שהראבי"ה גורס כספר השאלות ונמשך אחריו ואכמ"ל. [וכיוצא בזה במועד קטן (כ"ה ב') אמר רב יהודה אמר רב" וכו', אבל במדרש הגדול דברים (כ"ה ס"א דף תרכ"ח) העתיק אמר רב יהודה אמר "שמואל" ע"ש, ומצינו גם איפכא בקידושין (ס"ו א') אמר רב יהודה אמר "שמואל", ובשולחן תשב"ץ ח"ב (סימן רצ"ד) העתיק אמר רב יהודה אמר רב" וכו', וכן במנחות (ל"ג א') אמר רב יהודה אמר רב וכו' וברי"ף הגירסה אמר שמואל ועיין בדקדוקי סופרים שם ע"ש].

אבל מצאתי שם בשאלות פרשת תצוה (שאלתא ס"ד) ועוד שם פרשת בהעלותך (שאלתא קכ"ב) הגירסה כלפנינו אמר רב יהודה אמר רב, ובספר דקדוקי סופרים שבת שם לא הזכיר גירסה זו. ויש להביא ראיה לגירסה זו שבתענית (ל' א') גם כן מצינו כזאת שרב יהודה אמר רב אומר כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ע"ש ודוק.

והגאון חיד"א ז"ל במחזיק ברכה או"ח (סימן ר"ס סוף אות א') לענינו שלו הביא דברי השאלות דפרשת תצוה הנ"ל, ורצה לומר דטעות יש בדבריו והגיה לשונו ע"ש, ובאמת כבר לימדנו הגאון חיד"א עצמו "ספר השאלות יש בו טעויות" וכדבריו בספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן ל"ב) ובספרו כסא רחמים מסכת סופרים (פ"כ ה"ג ד"ה ויען), מכל מקום כאן לא ידעתי מדוע לא זכר דברי השאלות דפרשת בהעלותך שגם שם גרס כנ"ל, ולומר שגם שם נפלה שגיאה הוא דוחק שאין לתלות שאותה טעות תיפול פעמיים, ועיין כיוצא בזה לחיד"א בספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן נ"ב), ובספרו שו"ת חיים שאל ח"ב (סימן ל"א אות א' ד"ה והנה), ובספרו מחזיק ברכה יו"ד (סימן נ' אות ה' ד"ה מאי), ובחיבורי מנוחת שלום חיד"א (סימן מ"א והערה ו'), והשוה גירסת רבינו חננאל לשבת שם, ובדברי הגאון הנצי"ב ז"ל בהעמק שאלה לשאלות פרשת תצוה (אות ז'), ועיין שו"ת דברי יציב או"ח (סימן רל"ז) ולא הזכיר דברי החיד"א הנ"ל.

ועיין לגה"ק מבוטשטאש ז"ל באשל אברהם או"ח (סימן ר"ס) מה שכתב בענין רחיצת רבי יהודה בר אלעאי, ולא הזכיר דברי האליה רבה שם וא"ש, ועיין בספר תורת חיים או"ח שם ובספר שפת אמת לשבת שם, וקצת הרבה.

והנני לקבוע כאן דברות מעלת ידידנו היקר הגאון רבי מאיר הוכברגר שליט"א בענין ציצית לכבוד שבת.

רמב"ם הלכות שבת (פ"ל ה"א): "איזהו כבוד וכו', ומתעטף בציצית וישב בכבוד ראש וכו', וחכמים הראשונים היו וכו' ומתעטפים ואומרים בואו ונצא וכו'" ע"ש.

והנה מה שכתב בתחילה "ומתעטף בציצית", מקורו הוא ממסכת שבת (כ"ה ב') ממעשה דרבי יהודה בר אלעאי, ומה שכתב "ומתעטפים" הוא ממה שאמרו שם (ק"ט א') גבי רבי חנינא, ובו לא היו מתעטפים "בציצית" אלא בבגדים נאים כדפירש רש"י שם.

וצ"ב דאמאי הכריע הרמב"ם כדברי רבי יהודה שהיה מתעטף בציצית, ולא כאותם שהיו מתעטפים בבגדים נאים. וצ"ע.

ונראה לומר בזה דהרמב"ם כתב שתי הלכות, הא' שילבש הציצית ויהיה "יושב" בכבוד ראש כמיחל למלך שיבוא. והב' ש"יתעטף" בבגדים נאים "ויצא" כיוצא לקראת מלך. ונמצא שהן שני מעשים נפרדים בעיקר ענינם, הא' במה שממתין ומצפה לקבל השבת כמו ביוצא לקראת מלך, וקיום זה הוא במה "שיושב" מעוטף ב"ציצית". והב' היא עצם היציאה לקראת המלך, וקיום זה הוא על ידי שמתעטף ב"בגדים נאים" ויוצא לקראת השבת. ואין כלל סתירה בדברים, דבשבת (כ"ה ב') מיידי שהיה רבי יהודה בר אלעאי מתעטף "ויושב" בסדינין המצויצין, ושם (ק"ט א') רבי חנינא מיעטף "וקאי" ואמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה. והביא מהרמב"ם שני דינים אלו להלכה, ואמרת כל זה לפני מו"ר שליט"א הגרמ"ד הלוי סלובייציק שליט"א והסכים לדברים, וחזיתיה לדעתיה דכבר גם הוא אמר כן.

אמנם עיקר הדבר צ"ב מהו ענין הכבוד להתעטף "בציצית" ולמה לא סגי בבגדים נאים.

והנה מצינו כן ברמב"ם הלכות ציצית (פ"ג ה"א): "אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפילה צריך להיזהר ביותר, גנאי הוא לתלמיד חכם שיתפלל והוא אינו עטוף" עכ"ל.

ור"ן זה של עיטוף בשעת התפילה כבר הביא הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"ה ה"ה), וכאן מבואר מדבריו דמכבוד תפילה הוא שיתעטף ב"ציצית", ועיין לרבינו מנוח הלכות תפילה שם שכתב דכוונת הרמב"ם שיהיה עטוף ב"ציצית", וכנראה סמך דבריו על דברי הרמב"ם האלו וצ"ב. ושאלתי זאת לפני מו"ר שליט"א ואמר דגם הוא התקשה בדבר. [ועיין תוספות ברכות (י"ד ב') שנחלקו אם אומר קריאת שמע בלא ציצית אם יש בזה משום מעיד עדות שקר ע"ש. ומכל מקום לענין תפילה ליכא מאן דסובר דבעינן שיהיה עטוף בציצית. וצ"ע].

ונראה לומר על דרך דרוש דהנה התוספות מנחות (מ"ג ב' ד"ה חותם) כתבו: "מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכן עושים לעבדים, והציצית מעיד על ישראל שהן עבדי הקב"ה כדאיתא בשבת (נ"ז ב') כבלא דעבדא תנן" עכ"ל. והתוספות שבת שם (ד"ה אי) כתבו: "דכבלא דעבדא שרי כדי לעשות בו קורת רוח לרבו, שאם היה כל היום בלא כבול אפילו בחצר, בדבר מועט שיעשה העבד כנגד רבו סבור רבו שדעתו למרוד בו ואתי לידי קטטה" עכ"ל.

ומבואר בדבריהם כמה ענינים, הא' דהציצית הוא עדות וסימן שאנחנו עבדי ה', ועוד דלכל הפחות ילבשם פעם אחת ביום, דאם לא כן אם יעבור על אחת מן המצוות יהיה נראה כאילו פרק מעצמו עול העבדות ודוק.

ואם כן יש לומר דבין לענין כבוד שבת ובין לענין כבוד התפילה הכל הוא ענין אחד שעומדים ומקבלים פני מלכנו, ולכן כבוד הוא שנבוא לפניו בבגדים המיוחדים המראים שאנחנו עבדיו והוא מלכנו. [ועיין בספר הזהר הקדוש ח"ב (צ"ג א') כבוד את אביך, כבדהו בכסות נקיה אלו ארבע כנפות דציצית].

והנה קידוש לבנה הוי כהקבלת פני השכינה כדאיתא בסנהדרין (מ"ב א') אמר אביי וכו', ולפי דבריו היה מקום ללבוש טלית מצויצת לכבוד הקבלת פני השכינה, ואולי יש לומר כיון דלילה לאו זמן ציצית אין בזה משום כבוד. אמנם מצאתי במטה אפרים הלכות יום הכיפורים (סימן תרכ"ד אות ד') שנהגו שלא להוריד הטלית במוצאי יום הכיפורים עד לאחר קידוש לבנה". עד כאן דבריו שליט"א ודפח"ח.

ז. בענין תוספת שבת

שמות (ל"א ט"ז): "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם, ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש".

וראיתי למוה"ר ראש הגולה הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו עוד יוסף חי על התורה (פרשת קדושים דף רכ"ט) שכתב: "ושמרו בני ישראל את השבת "לעשות" את השבת, והיינו כי שבת דקב"ה היא עשרים וארבע שעות, מערב עד ערב, אמנם ישראל צריכים להוסיף מחול על הקודש לקדש השבת בכניסתו, שעה אחת קודם הלילה, ויש לו דין שבת גמור בקדושה ובהלכתו, ולזה אמר ושמרו בני ישראל את השבת דקב"ה, וגם הם יכולים לעשות שבת אחרת תוספת על שבת שקידש הקב"ה, והחול נעשה שבת כי זו השעה שקודם הלילה היא חול גמור ונעשית קודש גמור בקדושת השבת, וזהו שאמר ואת "שבתותי" תשמורו, שבתותי תרתי, דהיינו שבת שהקב"ה נתן וקידש, ושבת של תוספת שמוסיפים ישראל" ע"כ.

והנה בעיקר דבריו זכה לכוין לרברות רבינו הגדול רבי חיים ׳ן' עטר ז"ל בספרו אור החיים הקדוש כאן שמות (ל"א ט"ז) שכה כתב: "עוד ירצה באומרו לעשות את השבת, כי מה שמוסיף מחול על הקודש יסכים ה' לקרותו שבת, ונמצא זה האיש עושה שבת ממש, כי שעות מיום הששי וגם שעות מיום ראשון שהם חול, בני ישראל עושים אותם שבת" ודוק.

אמנם מה שכתב רבינו יוסף חיים ז"ל: "ישראל צריכים להוסיף מחול על הקודש לקדש השבת בכניסתו, שעה אחת קודם הלילה, וכו', יש לעיין שעה זו שאמר מנין ותוספת שבת אינה צריכה שעה, עיין בדברי הגאון חיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה (סימן רס"א) ובספרו יעיר און (מערכת ת' אות כ"ה), ועיין שו"ת ארץ צבי (סימן ס'), ושו"ת מנחת יצחק ח"ד (סימן קי"א), ועיין שו"ת פרי יצחק ח"ב (סימן ד') ואכמ"ל.

ובם"ד מצאתי במבוא לספר חסידים (דפוס ברלין דף נ"ה) שהובאו שם ליקוטים מספר הכבוד של רבינו יהודה החסיד זצ"ל וכה כתוב שם: "שבת שבתון בגימטריא יוסיף מחול על הקודש חסר אחד, לכך ז' דזכור משוך לכאן ולכאן לומר יום שביעי צריך לקדש בתוספת קידוש לפניו ולאחריו, ולשון המדרש (פסיקתא רבתי פכ"ג דס"ו ע"ב) אמר רבי שמלאי זכריהו עד שלא יבוא שמריהו משיבא, ובספר הכבוד כתב שצריך להוסיף שעה" עכ"ל.

הרי שמצינו מחד מתקיפי קמאי מרבתינו בעלי התוספות נ"ע, שתוספת שבת צריכה להיות שעה, וזה ממש כדברי הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל.

איברא שאני יודע אם מוה"ר ז"ל שנקט שתוספת שבת שיעורה "שעה" כנ"ל, בדוקא קאמר או לאו דוקא הוא, ועכשיו ראיתי בספר היקר ישראל והזמנים (סימן כ"ד) שהאריך למאוד מאוד בענין תוספת שבת ושיעורה והביא כארבע עשרה דעות בשיעור תוספת שבת, משיעור "כל שהוא" עד שעתיים עיין שם בארוכה ודוק.

שוב ראיתי למוה"ר בספרו בן איש חי ש"ב (פרשת וירא אות ו') שכה כתב: "חייב אדם להוסיף מחול על הקודש, וזמן תוספת זה יש בו כמה סברות חלוקות, ואנחנו אין לנו אלא דברי רבינו האר"י ז"ל, שאמר זמן קבלת שבת הוא סמוך לשקיעת החמה, וביארנו כוונתו רצונו לומר כשהחמה בראש האילנות, דהיינו שליש שעה קודם קריאת המגרב, שקורא בסוף שעה שתיים עשרה ממש. והמאחר לומר קבלת שבת בין השמשות, שמתחיל שבעה דקים וחצי קודם קריאת המגרב, הפסיד מצות התוספת. ומפורש להדיא בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דצ"ז ע"ב) דאין נקרא תוספת אלא אם כן נמשכה קודם זמנה הראוי לה, אבל כשיתקדש השבת עצמו, ויהיה ממש ליל שבת גמורה, אינו נקרא תוספת, רק קדושת שבת עצמו, עיין שם".

וביאור "שליש שעה" היינו עשרים רגעים, ואחר ש"קריאת המגרב" בבגדאד היתה שבע דקות אחרי השקיעה, [וכדכתב בבן איש חי ש"א (פרשת ויקהל אות ט') וכן שם (פרשת צו אות ז')], ועוד שם ש"ב (פרשת בראשית י"ז) ע"ש], לפי זה יצא לנו שלדעת מוה"ר ז"ל אליבא דרבינו האר"י ז"ל תוספת שבת צריכה להיות שלשה עשר רגעים קודם השקיעה ודוק. [ומכאן מתבאר דמה שכתב בספרו עוד יוסף חי הנ"ל, שתוספת שבת שיעורה "שעה" לאו דוקא קאמר, וכדכתיבנא לעיל].

ותו מה שכתב בעוד יוסף חי שם ששעה זו שמוסיפים ישראל י"ש לו דין שבת גמור בקדושה ובהלכתו" צ"ב, לא מבעיא למאן דאמר תוספת שבת דרבנן בודאי אין תוספת שבת כשבת ממש, אלא אפילו למאן דאמר תוספת שבת דאורייתא אינה ממש כשבת, דהמחלל שבת עצמה חייב מיתה, ואילו המחלל תוספת שבת שעשה והוסיף מעצמו אינו אלא ביטול עשה גרידא כדכתב הר"ן ראש השנה (ט' ב') ועיין משנה ברורה (סימן רס"א אות י"ט), ולפי הנראה לאו דוקא נקט ודוק.

והנה הבאתי לעיל דברי רבינו יהודה החסיד ז"ל: "שבת שבתון בגימטריא יוסיף מחול על הקודש חסר אחד", והתבוננתי כי הדברים ככתבן תמוהים, שהרי תיבות "שבת שבתון" עולים סך אלף ת"ס, ולעומת זה תיבות "יוסיף מחול על הקודש", עולים סך תשס"ה, צא וראה, ואין הגימטריא מכוונת כלל.

וראיתי בס"ד שכך צריך לומר "שבתון" עולה בגימטריא תשנ"ח, וסך תיבות "יוסיף מחול על הקדש" (חסר ו') עולה תשנ"ט, והיינו דאמר חסר אחד ר"ל תיבת שבתון חסר אחד, והדברים נכונים ומכוונים ודוק היטב. [והמהדיר שם לא שת לבו לזה].

ועזרני השי"ת ומצאתי אחד מרבתינו בעלי התוספות רבינו אברהם ב"ר עזריאל ז"ל בספר היקר ערוגת הבושם ח"א (דף קפ"ו) שכך כתב: "שבתון בגימטריא יוסיף מחול על הקודש חסר א', לכך ז' דזכור משוך לכאן ולכאן לומר יום שביעי צריך לקדש בתוספת קידוש לפניו ולאחריו, ולשון המדרש זכריהו עד שלא יבוא שמריהו משיבא, ובספר הכבוד כתב שצריך להוסיף שעה".

חרי בס"ד נתאמתו דברינו, שאכן מגמטרים רק את תיבת "שבתון" ודוק. [והמגיה שם הערה י"ב לא ירד כלל לדעת רבינו המחבר ז"ל ודבריו אינם נכונים, והעיקר כמו שכתבתי, עיין ותבין].

עוד ראיתי שם בספר ערוגת הבושם (דף רכ"ד): "רבים אומרים כי תוספת שבת מחול על הקודש שלפניה שעה אחת וכן לאחריה, וכן ראיתי בבראשית רבה ויהיה ערב ויהיה בוקר יום הששי אמר רבי יודן זו שעה יתירה שמוספין מחול על הקודש וכו', והתוספת אינו שעה אלא חצי שעה לפניה וחצי שעה לאחריה וכו', וזה לשון ספר הכבוד מן א' עד פ' קמ"ג אותיות, כי קמ"ג שעות רשאי לפעול פעולתו, ושעה אחת מוסיף מחול על הקודש כי קמ"ד שעות בששת ימים" עכ"ל.

והנה אף אם נאמר שכוונת בעל ספר הכבוד באומרו שתוספת שבת "שעה" היינו בסך הכל, חצי שעה לפניה מערב שבת וחצי שעה מאחריה במוצאי שבת, ולפי זה אין מדבריו ראייה לדברי מוה"ר שכתב בתוספת שבת "שעה" כנ"ל, מכל מקום מ"הרבים אומרים" שהביא בערוגת הבושם יוצא במפורש שתוספת שבת היא שעה לפניה ושעה לאחריה, וזה כדברי מוה"ר ז"ל ועיין שו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קפ"ה) ובספר ישראל והזמנים שם (אות י"ד דשמ"ה ע"א) ודוק היטב.

ח. בענין שבת לשון זכר או לשון נקיבה

שמות (ל"א ט"ז): "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת ברית עולם, ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש".

והנה במקרא כתוב אות הוא לעולם לשון זכר, אבל קרינן אות היא לעולם כנ"ל, וראיתי לרבינו הגדול מהר"ל ז"ל מפראג בספרו גור אריה על התורה בראשית (ד' א') שכך כתב: "ודע כי השבת היא נקיבה בכל מקום, וככתוב "מחלליה מות יומת" (שמות ל"א י"ד) עיין שם, וגם גאון ירושלים רבי יעקב ישראל אלגאזי ז"ל בספרו שארית יעקב (פרשת צו ד"ט ע"ב) כתב "בכל מקום שבת קרויה לשון נקיבה", ובסידור אוצר התפילות למנחה דשבת (דש"צ ע"ב בעיני תפילה) שכתב: "בכל כתבי הקודש שבת לשון נקיבה" ע"ש.

ויש להבין שהרי רבותינו בעלי התוספות ז"ל כתובות (ה' א') כתבו: "שמא ישחוט בן עוף, יש גורסים בו עוף, אף על גב דשבת לשון נקיבה היא דכתיב מחלליה מות יומת, הכא נמי שבת הוי לשון זכר כל העושה בו מלאכה (שם ל"ה), וכן שומר שבת מחללו (ישעיה נ"ו) עכ"ל. ולהבין

עומק הענין תראה לרבינו תם ז"ל בספר תשובותיו הוא ספר הישר (סימן מ"ה אות ה' דף פ"ג) ובהגהות שם (אות ל"א) ודוק. [ועיין בספר זהרי הש"ס לכתובות שם].

ובחידושי הריטב"א ז"ל כתובות שם כתב: "ויש גורסים בו עוף כלומר בערב שבת דקתני רישא שהוא לשון זכר דאילו שבת לשון נקיבה, ואין צריך לכך". [ומדברי היש גורסים ופירשו דקאי על ערב שבת, מתבאר דסוברים דשבת רק לשון נקיבה וצ"ב שהרי התוספות הביאו מקראות מפורשים שמצינו שבת לשון זכר כנ"ל, ויש עוד פסוקים כאלה, וצ"ב].

וראיתי לרד"ק ז"ל ירמיה (י"ז כ"ד) שכתב: "עשות בם כל מלאכה בם, כתיב וקרי בו ושניהם נכונים, כי ימצא שבת לשון זכר, ולשון נקיבה, לשון נקיבה ברוב, ולשון זכר כל שומר שבת מחללו", ואחריו נמשך בספר ארחות חיים (סדר תפילת ערב שבת אות ו' דקל"ה ע"ב), ועיין בפירוש רבי אברהם ן' עזרא ז"ל במדבר (כ"ה י'), ובמפרשו באר יצחק שם (אות מ"ג), ולרבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה שמות (כ' ח'), ובספר צרור המור בראשית (ב' ב') ודוק היטב. [ועיין במדרש פסיקתא זוטרתי הוא מדרש לקח טוב (פרשת אמור דס"ד ע"ב)].

ולפי זה יש להבין מה שכתב הרד"ק ז"ל ישעיה (נ"ו ב'): "ואמר שומר שבת מחללו, מחללו לשון זכר, אף על פי ששבת לשון נקיבה ר"ל יום השבת", ולדבריו דלעיל אתי שפיר בפשיטות ואין צריך לפרש דקאי על יום השבת בדוקא, וכן הבינו התוספות דכתובות לעיל, ועיין.

ומפורסמים דברי הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות שבת (פ"ל ה"ב): "בואו ונצא לקראת שבת המלך" וכו', והיינו כגירסת הרי"ף ז"ל שבת (מ"ד ע"א) "נצא לקראת שבת מלכא", וראיתי שכן הוא ברי"ף דפוס ראשון (קושטא רס"ט), ועיין בדברי המגיד משנה הלכות שבת שם, ומה שביאר בדברים נכונים בהגהות מהרא"י על הרמב"ם שם, ועיין בספר דברי ירמיה על הרמב"ם שם ודוק.

ומצאתי בספר תשובות הראב"ה הנדפס בשנת תש"ס (דף ר"צ אות ח'): "ודע כי כל קודש לשון זכר, ושבת ושביעית לשון נקיבה, ואשבת ושביעית קאמר קרא "היא" אבל לא אקודש". ולהאמור לכאורה צ"ב.

ואבן כבר לימדנו דעת הגאון המובהק מלבי"ם ז"ל בביאורו לספר יחזקאל (כ"ג מ"ד בביאור המלות) שבשמות המופשטים המקרא ישתמש עליהם בלשון זכר או בלשון נקיבה ע"ש ודוק היטב. [והרד"ק ז"ל בספר המכלול (דף ט' ודף י') כתב מצינו במקרא שתפס לשון זכר לנקיבה עיין שם]. **ולפיכך** יש להבין מדוע רבותינו ז"ל דלעיל כתבו בפשיטות דשבת ככל מקום לשון נקיבה אחר שמצינו מקראות הרבה שהשתמשו בלשון זכר על שבת, וצ"ב.

והרה"ג רבי יעקב גוטקובסקי ז"ל בספרו הנחמד קול יעקב (דף קט"ו) שכה כתב: רבינו המגן אברהם (סימן רס"ח אות ג') כתב דיש לומר בתפילת שבת בערבית דליל שבת וינוחו בה כי שבת היא לשון נקיבה, ובתפילת שחרית יש לומר וינוחו בו כי יום הוא לשון זכר, ובתפילת מנחה יש לומר וינוחו בם וקאי על ימי השבת עיין שם. [ועיין שם בספר ערוך השלחן (אות י"ד)]. **ויש** לדעת מדוע בתפילת לילה אומרים "בה" ונמשכת על השבת, וביום אומרים בו ונמשכת על היום, והרבה טעמים נאמרו על זה.

והאמת תורה דרכה דעיין בספר ירמיה (י"ז כ"ד): "והיה אם שמע תשמעון אלי נאום ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בה כל מלאכה", הכתיב עשות "בה" אבל הקרי עשות "בו", והנה אנחנו ראוים כי הכתיב "בה" ונמשכת על השבת לשון נקיבה, והקרי "בו" ונמשכת על יום לשון זכר.

לבן מסדרי התפילה סידרו לנו נוסח גם לפי הכתיב וגם לפי הקרי, ובאמת בנוסחאות הישנות בסיפור רב עמרם גם במנחה הנוסח בו" ע"כ. ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ד (סימן ל"ה), ופתח הדביר (סימן רצ"ב אות ד' וה' דקמ"ט ע"ג), ולגאון הנצי"ב ז"ל בספר העמק שאילה (סימן נ"ד אות א' דש"ג), ולהרה"ג רבי אברהם ביק ז"ל בספרו ברכה משולשת (דף פ"ח אות ל"ד), ולגאון הרב שמ"ח גאגין ז"ל בהגהותיו יריעות האהל שעל ספר אהל מועד ח"א (דפ"ח ע"ב), ולמו"ז הגאון ז"ל בספרו כף החיים (סימן רס"ה אות ב') ובספרו יגל יעקב (פרשת אמור ד"מ ע"א) ובכלל הנסמן לקמיה.

ובגוף הענין אם שבת לשון זכר או נקיבה - עיין בספר מגלה עמוקות (פרשת אמור אופן כ"ג דכ"ו ע"ב) ושם בהגהות פרישת שלום, ובספר אליה רבה (סימן רס"ח אות י"ט, וסימן רפ"ו אות ב', וסימן רצ"ט אות ט'), ופרי מגדים (משבצות זהב סימן רפ"ו אות ב', וסימן רצ"ב אות ב', וסימן ת"ל אות ב'), ולגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספר נפש חיים (מערכת ש' כלל י"ג), ולגאון רבי יהודה בנבנשתי ז"ל בספר תושע יהודה (דרשה לשבת הגדול דנ"ט ע"ג), וראיתי שם שהביא דברי רבי יעקב ישראל אלגאזי הנ"ל, ודברי הגאון רבי אליהו ישראל ז"ל בספרו שני אליהו (ד"ה ע"א) שגם הוא כתב דשבת לשון נקיבה, ועמד על דבריהם מדברי התוספות כתובות הנ"ל ועיין בתשובת הסבא קדישא הגאון מהרש"א אלפנדרי ז"ל בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" (גליון ק"מ), וחזרו הדברים ונדפסו בסוף הגדה של פסח מגיד דבריו ליעקב, ולא הזכיר דברי הגאון תושע יהודה שקדמו, ובספר תורת בר נש (פרשת פקודי אות פ'), ובספר נפש חיה (סימן רס"ב ס"ג), ובספר פרדס יוסף שמות (דשנ"ח ע"ב), ובספר בירור הלכה תנינא (סימן רס"ח דף כ"ה), ובאריכות עצומה בספר בית אהרן ח"א (דקכ"ה ע"א - דקכ"ט ע"ב) וש"נ.

ז. בענין למה ה' יחרה אפך בעמך

שמות (ל"ב י"א): "ויחל משה את פני ה' אלהיו, ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך, אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה".

ולבאורה אינו מובן מה פשר דברי משה רבינו ע"ה באומרו "למה ה' יחרה אפך", אטו מילתא זוטרותא עבדו ישראל, והרי נכשלו בעון החמור ביותר, עון עבודה זרה, ומה זו שאלה למה יחרה אפך.

ומצאתי בפירוש הריב"א על התורה שם שעמד בזה וכתב: "למה ה' יחרה אפך בעמך. תימה הלא עלובה כלה שזנתה בתוך חופתה, ויש לומר שכך אמר משה להקב"ה לא היה לך לחרות (ר"ל לכעוס) אלא על הרשעים", כלומר ולא על כל ישראל, וכדפירש גם הרב הספורנו ז"ל ע"ש.

והרמב"ן ז"ל שם כתב: "למה ה' יחרה אפך הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחינה, כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שם פסוק ל"א), וכמו שהתפלל עזרא וכהתודותו על מעל הגולה (עזרא י' א'), ואין טעם שיאמר למה ה', ורבותינו (שמות רבה פמ"ג ס"ז וס"ט) מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו", ועיי' שם גם בדברי רבינו בחיי ז"ל.

וחושבני שתמיהת רבותינו הראשונים כמלאכים ז"ל, נובעת מתוך שהבינו ששאלת משה רבינו "למה" ה' יחרה אפך, היינו מה הסיבה שהקב"ה כעס, ולכן התקשו והרי חטאו בעון חמור, ובודאי יש לו לקב"ה לכעוס.

אבל כבר נודע מה שלימדנו רבותינו ז"ל שיש חילוק והפרש בין שאלת "למה", לבין שאלת "מדוע", שבמלת "למה" שואל את התכלית, לשם מה, ובמלת "מדוע" שואל על הסיבה, וכדכתב הגאון מלבי"ם ז"ל בפירושו לספר ישעיה (ה' ד'), וכן כתב באריכות בספר הכתב והקבלה שמות (ה' ד') עש"ב.

ולפי זה משה רבינו לא שאל מה "הסיבה" לחרון אף של הקב"ה, דמה יש לשאול שאלה זו בעון גלוי וחמור כזה של עבודה זרה, אלא שאלת משה היתה מה ה"תכלית" בכעס הזה ומה טובה יש בו ולשם מה יש לכעוס, והרי ח"ו חילול ה' יכול להתגלגל מזה וכמו שהאריך בכלי יקר שם, ואם כן מה תכלית חרון אפו של הקב"ה ודוק.

סופרים וספרים

סימן ה

על השנות הראב"ד על ספר "משנה תורה" לרמב"ם

על הרמב"ם בפרק ז' והמתין עד פרק י"ב, והלא דבר הוא בודאי וכתב ליישב, ועיין בספר מרכבת המשנה הלכות שבת (פ"ט ה"א) ובספר חיי אדם, הלכות שבת (נשמת אדם כלל י"ב ס"ס א' ד"ה ומעשיו) ודוק.

ובספר חזון איש מעשרות (סימן ו' אות ה') כתב: "והא שלא השיגו הראב"ד לעיל בפרק ד', אפשר דנטר ליה עד לבסוף רצ"ע ע"ש, והובא בחזון איש על הרמב"ם (הלכות מעשר פ"ה דק"ד ע"ב).

ומצאתי למרן ז"ל בכסף משנה הלכות מלכים (פ"ט סה"ד) שכתב: "ומכל מקום תמהני על הראב"ד כאן למה בפרק א' מהלכות רוצח ששם כתב רבינו וכו' לא השיג עליו כמו שהשיג עליו כאן, ויש לומר שסמך שם על מה שכתב כאן" עכת"ד.

ולכאורה כל המפרשים שהבאתי מהמגיד משנה וכו', אינם סוברים כמרן ז"ל, דמה היה קשה להם מדוע הראב"ד לא השיג במקום המוקדם, דמה זו תמיה שיש לומר שסמך במקום המוקדם על מה שהשיג במקום המאוחר כדחירץ מרן ז"ל, ומדוע נזקקו לתירוץ והסברים, אלא לכאורה שמע מינה דאינם סוברים כחירון מרן ז"ל וצ"ע. ונהרב תוספת יום טוב דלעיל היה לו להאליס תמיהתו מדברי הכסף משנה בהלכות מלכים דלעיל, ועיין].

עוד מצאתי בשו"ת אבני נזר יו"ד (סימן רע"ח אות ז') שכתב: "הראב"ד השיג בהלכות

א. אם הראב"ד משיג על הרמב"ם במקום הראשון שיכול

עיין מגיד משנה הלכות שבת (פ"ז ה"ט) שכתב: "ועוד אני תמה לפי דעת הראב"ד בדברי רבינו למה לא השיגו בפרק י"ד, ועיין לחם משנה הלכות יום טוב (פ"ה ה"י), ורבינו התוספת יום טוב ז"ל עבודה זרה (פ"ה מ"ז ד"ה אסור) כתב: "ואני תמה על הראב"ד שעבר על פרק י"ב ולא השיג לרמב"ם, עד בואו לפרק י"ג, ותמהני על הכסף משנה שלא העיר על הראב"ד".

והרב יד אהרן או"ח (סימן תמ"ג הגה"ט דק"א רע"ג) כתב: "ועוד מה ראה הראב"ד להשיגו כאן ולא השיגו לעיל בפרק א', ושם היה לו להשיגו ואמאי שמר והמתין להשיגו כאן", ובספר חקרי לב אה"ע (סימן נ"ו דק"ד ע"ב) כתב: "וכבר ראיתי בשו"ת פני משה ח"ב (סימן נ"א) שהקשה למה הראב"ד המתין להשיג על הרמב"ם בפ"ט, ולא הקדים השגה זו בפ"ח", ועיין שם מה שכתב ליישב ולהסביר.

והנאון רבי יצחק אבולעפיה ז"ל בשו"ת פני יצחק ח"א (אה"ע סימן י"ח דקכ"א ע"ב) כתב: "ומה שאני תמיה על הראב"ד ז"ל הוא דלמה זה אחרו פעמי מרכבותיו מלהשיג זאת על דברי הרמב"ם עד הגיעו לפרק י"ב ששם נזכר להשיג עליו, והלא הרמב"ם כתב כזאת וכזאת בפרק ז', ועדיף טפי היה לו להשיגו שם בפרק ז', וכעת לא ראיתי לשום אחד מפרשי הרמב"ם שנתעורר עליו בזה, ואחר החיפוש בספרי הפוסקים מצאתי לרב תורת חסד (סימן ק"ג) שהרגיש בזה על הראב"ד במה שלא השיג

נקטם רק בנקטם העץ ע"ש, וכן כתב המגן אברהם גבי ערבה בשם התה"ד סימן רל"א ע"ש, אלא דלא מצאתי לתרומת הדשן שכתב בזה ע"ש, וכן כתב בכף החיים שם (אות ט"ו) בשם כמה פוסקים, ומכל מקום נראה ברור דהכי נקישנן ע"כ. גוף הענין נתבאר בס"ד בחידושי לשלחן ערוך שם].

והנה במגן אברהם שם כתב זאת משם ת"ד סימן רל"א, וכן הוא גם במגן אברהם דפוס ראשון כמו שבדקתי שם, והגאון שואל ונשאל ז"ל הבין ת"ד ראשי תיבות תרומת הדשן ולכן חיפש שם ולא מצא, אבל אחר בקשת המחילה אין הכוונה לספר תרומת הדשן, שהיה לו למגן אברהם לכתוב תה"ד ולא ת"ד, אלא ת"ד הוא ראשי תיבות תמים דעים לרבינו הראב"ד ז"ל, ואכן שם נמצאים הדברים עיין ותראה, ורבינו הרא"ש בפסקיו לסוכה (פ"ג ה"ב) הביא דברי הראב"ד הללו ע"ש.

ומה שכתבתי שהיה לו לרבינו המגן אברהם לכתוב תה"ד ולא לכתוב ת"ד, זה לפי הבנת ודרכו של הגאון שואל ונשאל ז"ל, אבל לפי האמת ראיתי דרך לימודי שרבינו המגן אברהם ז"ל כשמביא דברי הרב תרומת הדשן אינו כותב תה"ד, אלא רק כותב "פסקי מהרא"י", כמו שתראה במגן אברהם סימן ב' אות ו' וסימן ל"ב אות מ"ז, וסימן רל"ד אות א' ועוד הרבה, או שהמגן אברהם כותב "כתי מהרא"י" כמו שתראה לו בסימן רס"ו אות ז' וסימן שט"ו אות ו', שהרי ספר תרומת הדשן מחולק לשני חלקים חלק הפסקים והשו"ת, והחלק הכתבים כנודע.

וגם במקומות שרבינו המגן אברהם כותב בראשי תיבות אינו כותב תה"ד, אלא רק כותב ת"ה, עיין ותראה, כי אם נבוא לציין אין אנחנו מספיקין, ולפיכך דעת המעיין אציין רק

פרה ולא בהלכות מקואות, ומצינו כן כמה פעמים שבראב"ד אינו משיג אלא על עיקר הדין והשאר יבין מאליו, ועיין שם שהביא דוגמאות לזה.

ויש להתיישב אם דבריו ז"ל מסכימים עם מה שהבאתי לעיל מפי סופרים וספרים, ולפי שעה לא ראיתי בספרי הכללים של רבותינו גדולי הדורות ע"ה שדיברו ועסקו בענין זה, ולא ידעתי מדוע ולמה, וצ"ע.

עוד אכתוב כי מצאתי לגאון מובהק ז"ל בספרו חלקן של ידיד על שלחן ערוך או"ח (סימן י"ז ד"ח ע"א) שכה כתב: "הראב"ד הניח השגתו בהלכות סוכה כי שם ביתו, וגם על מה שכתב הרמב"ם בהלכות מילה השיגו וכו', דאי לאו הכי כרוכלא הוא להשיג בכל מקום ומקום" ע"כ.

ב. בענין ת"ד לראב"ד

כתב מרן ז"ל בשלחן ערוך או"ח (סימן תרמ"ז סעיף ב'): "ערבה שיבשה או שנשרו רוב עליה או שנקטם ראשה פסולה".

ומו"ז הגאון ז"ל בכף החיים שם (אות ט"ו) כתב: "או שנקטם ערבה פסולה, היינו שנקטם ראש העץ שלה ת"ד סימן רל"א, כנסת הגדולה בהגהות הטור, עולת שבת אות א', מגן אברהם אות ב', אליה רבה אות ו' וכו'.

וראיתי לגאון הצדיק מהרמ"ך ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"א (או"ח סימן ט"ל) שכה כתב: "שאלה ערבה שנקטמו שני עליה העליונים היותר דקים שהתחילו לעלות מהעץ, וכמו שהוא מצוי כמה פעמים אי כשירה או לא. תשובה אם ברור לנו שלא נקטם העץ, רק העלים הא ודאי דשריא, וכמו שכתב רמ"א ז"ל בהגה (סימן תרמ"ו סעיף י') גבי הדס, דלא מיקרי

כי החיבורים של הגדולים שהזכרתי לא נתפשטו בזמננו, עכ"ד.

וגם מצאתי לכהן הגדול מאחיו רבינו עמוד ההוראה הש"ך ז"ל, בספרו תקפו כהן (סוף סימן ח') שכבר ראה וכתב כן: "ואין לומר דבעל תרומת הדשן ז"ל ידע שהרמב"ן והריטב"א והרב המגיד והר"ן וכו' סוברים דלא מהני תפיסה בתיקו, שהרי הדבר פשוט שבעל תרומת הדשן ז"ל לא ראה מחברים אלו כלל, שהרי אינו מביא אותם בשום מקום. ואם תאמר שראה אותם, אף אנחנו נקשה עליו מדברי הראב"ד ובעל מגדל עוז ורבותיו ומהר"ם רקאנטי וכו', אלא ודאי בעל תרומת הדשן לא ראה מחברים אלו כלל, ע"ש. נוכח מוכח למעייין בדברי מרן ז"ל בבית יוסף יו"ד (סימן קפ"ד ד"ה ופרישה שפורש) עיין שם. שמואל יואל].

ובס"ד כבר הארכתי הרבה מפי ספרים וסופרים בזה שחיבורי גאוני בני ספרד לא הגיעו לבעל תרומת הדשן ולגאוני בני אשכנז דאז, וכדכתיבנא בארוכה בחיבורי ברית יעקב (סימן ב' אות י"ג דנ"א ע"א), ובחיבורי יחי יוסף (סימן ט"ו אות ט"ו דף קצ"ו), ובחיבורי ברכי נפשי ח"א (סימן ט"ז דף ע"ח), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ה (סימן ל"א דף קמ"ו, וס"ס ל"ה), ובחיבורי עוז יעקב (שער חמישי אות ב' דצ"ו ע"ב), ובחיבורי ברית יצחק (הוצאה שניה דפ"ב ע"א) עיין שם וצרף לכאן ודוק היטב.

ג. ליקוטי כללי הראב"ד ז"ל

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: לפני כעשרים וחמש שנה החילותי לסדר "מפתח כללי הפוסקים" הנמצאים בחיבורי הקטנים שעזרני השי"ת ברוב חמלתו וחנינותו להוציאם לאורה, ובעזה"י זכיתי לסדר מפתח

למגן אברהם הלכות פסח, עיין שם סימן תל"ג אות כ', סימן תל"ז אות ח', סימן תמ"ב אות ה' וז' וט"ו, סימן תמ"ז אות מ"א, סימן תמ"ח אות ה', סימן תנ"א אות ל"ו ונ', סימן תנ"ג אות ג', וז' וז' וי', סימן תנ"ה אות ג', וסימן תנ"ט אות א' וב' וט"ז, וסימן תס"ב אות ו', וסימן תס"ד אות א', וסימן תע"א אות א' וז', וסימן תע"ב אות א', שבכל המקומות הללו כתב המגן אברהם ת"ה, ולא כתב תה"ד וז"ב.

ומה שכתוב תה"ד במגן אברהם סימן ת"ק אות י"ב, בדפוס ראשון של המגן אברהם לא כתוב כן אלא כתוב ת"ה!, והוא מוכרח שהרי שם באותו מקום עצמו כתב המגן אברהם שלוש פעמים כתב בת"ה ולא כתב בתה"ד עיין ותראה.

ובן מה שכתוב במגן אברהם סימן תצ"ז סוף אות ד': "ובכנסת הגדולה כתב עיין לשון הרא"ש מלוניל בתה"ד סימן ק"כ וכתב שם דביום טוב שני של ראש השנה אסור ספק מוכן והוא הדין ביום טוב שני הסמוך לשבת עכ"ל", הוא טעות הדפוס וצריך לומר ת"ד, שהרי בתרומת הדשן שם לא נזכר מזה מאומה, ותו שבמקור הדברים בספר כנסת הגדולה שם (הגהב"י דס"ט ע"ב דפוס ראשון) במקום תה"ד כתוב תמים דעים, וכן במגן אברהם דפוס ראשון שם (דרנ"א ע"ב) כתוב ת"ד ולא תה"ד.

והוא מוכרח מיניה וביה שהרי ידוע שלרבינו תרומת הדשן ז"ל לא באו ספרי גאוני ספרד, ולוניל בכלל, והיו לו רק ספרי גאוני אשכנז וכמו שכתב גדול האחרונים הגאון רבי חזקיה די סילוה זצ"ל בספרו פרי חדש יו"ד (סימן צ"א סוף אות י'): "נמצא שכן דעת הראב"ד, והרמב"ן, והרשב"א, ורבינו יונה, והרא"ה, והר"ן, ושאר הפוסקים, והרב תרומת הדשן שהורה יפה הורה לפי החיבורים שהוא ראה,

ראב"ד בעל ההשגות. כל גדולי הראשונים חרדו וחלו מפניו - תפארת יצחק דף קטו.

ראב"ד בעל ההשגות. הבאים אחריו בטלו דעתם מפני דעתו - ברית יעקב דף יח.

ראב"ד בעל ההשגות. שיקול דעתו גדול יותר ממכמה וכמה ראיות שלנו - ברית יעקב דף כ.

ראב"ד בעל ההשגות. קצרן בדבריו מאד מילה בסלע - ברכת יעקב דף רט.

ראב"ד בעל ההשגות. בענין תלת ראב"ד הווי - שובי השולמית ח"ח דף סט.

ב. על השגות הראב"ד על ספר משנה תורה לרמב"ם

ראב"ד בעל ההשגות. אם כשאנו משיג על הרמב"ם אומרים דמודה לו ומסכים עמו וחשיבי כשתי דעות - כנסת חיים דף ט (עש"ב), קנ, ברכי נפשי ח"ב דף קלד (עש"ב) קמ, אות יעקב דף כה. [ונתבאר בפרוטרוט בקונטרס גדול וקבעתיו בחיבורי הגדול על כללי הפוסקים, השי"ת ברוב חסדיו וחמלתו הרבה יזכיני להוציאו לאור עם שאר חידו"ת אכ"ר].

ראב"ד בעל ההשגות. השגותיו על הרמב"ם כתבם לעת זקנותו והוא חיבורו היותר בתראה משאר חיבוריו - ברכת יעקב דף רו.

ראב"ד בעל ההשגות. השגותיו על הרמב"ם מאוחרות יותר מהשגותיו על בעל המאור - ברכת יעקב דף רז.

ראב"ד בעל ההשגות. בהשגותיו הרמב"ם שכותב "ויש מי שחולק", אם חולק בזה על הרמב"ם - ברכת יעקב דף רד ואילך.

כללי רש"י ונדפס בסוף חיבורי שם בצלאל, ומפתח כללי הרמב"ם ז"ל ונדפס בסוף חיבורי תרנן לשוני, ומפתח כללי הרמב"ן ונדפס בסוף ספר שער הגמול, מהדורת בני היקר הרה"ג דוד אהרן שליט"א.

אבל לריבוי הטרדות שאפפוני והשתרגו על צוארי, עול הישיבה והתלמידים, ועול השיעורים, ועול ציבור וכו', לא איסתייעא מילתא עד האידנא להמשיך ולסדרם כרצוני, ומה גם שמאז ועד עתה עזרני השי"ת להוציא לאור עוד ספרים רבים ב"ה, כן יעזרנו אנס"ו, ולא נתפנתי לערוך להם מפתחות, לכן אין המלאכה שלימה ועדיין הדברים צריכים העמדה והערכה, מכל מקום אמרתי להדפיס לדוגמא מקצת כללי רבינו הגדול הראב"ד ז"ל בעל ההשגות, לא נכנסו כאן כללי הראב"ד מחיבורי המאוחרים, ורק מחיבורי מנוחת שלום ח"ה, ושובי השולמית ח"ח וח"ט שיבצתי כאן, מקורות הכללים ועל מה אדניהם הוטבעו יראה המעיין בגוף חיבורי מה שהבאתי מפי סופרים וספרים בס"ד.

תפילתי ותקוותי שיהיו הדברים לתועלת שוחרי תורה ותושיה, ויעשו פרי לטובה, ישוטטו רבים ותרכה הדעת להגדיל תורה ולהאדירה, ואל השי"ת רחמן מלא רחמים, הנני מתחנן ומעתיר שיעזרני לסדר כל הדברים על הצד היותר, ולהוציא לאורה במהרה כל חידו"ת שחנני במתנת חנם אכ"ר.

א. על תהילות ושבחתי הראב"ד

ראב"ד בעל ההשגות. רוס מעלתו ותהלתו - ברית יעקב דף יח.

ראב"ד בעל ההשגות. רב מובהק אריה דבי עילאי היודע לטהר השרץ מן התורה - ברכת יעקב דף רז.

ראב"ד בעל ההשגות. לא ראה תשובות הרמב"ם - מנוחת שלום ח"ה סימן כט אות ב.

ראב"ד בעל ההשגות. לא ראה ספר המצוות לרמב"ם - מנוחת שלום ח"ה סימן כט אות ג.

ראב"ד בעל ההשגות. לא ראה ספר מורה נבוכים לרמב"ם - מנוחת שלום ח"ה סימן כט אות ד, כנסת חיים קנ.

ד. על חיבורי הראב"ד

ראב"ד בעל ההשגות. פירוש הראב"ד לספרא הוא לראב"ד בעל ההשגות - יד סופר ח"ב דף יא, זכות יצחק ח"ב דף רכז.

ראב"ד בעל ההשגות. אם פירש גם את הספרי - יד סופר ח"ב דף יא.

ראב"ד בעל ההשגות. בענין פירוש המיוחס לראב"ד על מסכת תמיד שאינו שלו - מנוחת שלום ח"ה סימן ל.

ראב"ד בעל ההשגות. בענין "פירוש ספר יצירה" לראב"ד שאינו שלו - שובי השולמית ח"ח דף עא.

ראב"ד בעל ההשגות. בענין ספר תמים דעים לראב"ד - שובי השולמית ח"ח דף עב.

ראב"ד בעל ההשגות. בספר תמים דעים לראב"ד רבו שיבושים שונים - נר יהודה דף קפד.

ה. על מהדורות בחיבורי הראב"ד

ראב"ד בעל ההשגות. בענין מהדורות בחיבורי הראב"ד - מנוחת שלום ח"ה סימן כז.

ראב"ד בעל ההשגות. בהשגותיו על הרמב"ם כשכותב "ואין הכל מודים לו", אם חולק בזה על הרמב"ם - ברכת יעקב דף רד ואילך, רח.

ראב"ד בעל ההשגות. כשפעמים בהשגותיו מביא דעות חולקים על הרמב"ם אם אמרינן דכמותם סובר - ברכת יעקב דף רט.

ראב"ד בעל ההשגות. כשטורח ומעתיק כל דברי פוסק החולק על הרמב"ם יש לומר דאף הוא סובר כחולק - ברכת יעקב דף רט.

ראב"ד בעל ההשגות. אם משיג על הרמב"ם בעניני אמונות ודעות - כנסת חיים דף קנ.

ראב"ד בעל ההשגות. אם כתב השגות על הרמב"ם בהלכות יסודי התורה - כנסת חיים דף קנ, מנוחת שלום ח"ה סימן כח.

ראב"ד בעל ההשגות. אם באו לידנו כל השגותיו על הרמב"ם - כנסת חיים דף קנ.

ראב"ד בעל ההשגות. מצינו שהשיג על הרז"ה ולא השיג על הרמב"ם אף שגם הוא פסק כרז"ה - כנסת חיים דף יא.

ראב"ד בעל ההשגות. נוסח משובש נזדמן לראב"ד ושאר רבותינו בדברי הרמב"ם - מנוחת שלום ח"ה סימן כו.

ג. על הראב"ד וחיבורי הרמב"ם

ראב"ד בעל ההשגות. לא ראה פירוש המשניות לרמב"ם - מנוחת שלום ח"ה סימן כט אות א.

ז. על דרך פרשנות הראב"ד

ראב"ד בעל ההשגות. מפרש לתלמוד כפירושי רש"י - כרם יעקב דף קה.

ראב"ד בעל ההשגות. דרכו להמשך אחר פירושי רש"י ולכן משיג על הרמב"ם שדרכו להמשך אחר פירושי הגאונים ורבינו חננאל - זכות יצחק ח"א דף פט, וזאת ליהודה דף לו, מנוחת שלום ח"ה סימן יד.

ח. כללים שונים.

ראב"ד בעל ההשגות. הרב המגיד משנה כשמסכים עם הראב"ד - עיין בחיבורי שובי השולמית ח"ט דף פ"ח.

ראב"ד בעל ההשגות. כשהרשב"ץ נחלק על הראב"ד כמאן נקטינן - עיין בחיבורי תפארת יצחק דף קטו.

רבי אברהם בר דוד. אין דרך מרן ז"ל לחוש להשגות הראב"ד ומכריע כרמב"ם - עיין בחיבורי ברכי נפשי ח"ב דף פה.

ראב"ד בעל ההשגות. פעמים הרבה חזר בו מוסיף ומתקן משנתו - ברכת יעקב דף רה נוכן כתב בביאור פרחי ציון שעל ספר כפתור ופרח (פ"ג סוף אות ל"ד דנ"א ע"א).

ראב"ד בעל ההשגות. ספר בעלי הנפש כתבו בחמש מהדורות שונות - ברכת יעקב דף רה.

ו. על סתירות במשנת הראב"ד

ראב"ד בעל ההשגות. בענין סתירות בחיבורי הראב"ד - מנוחת שלום ח"ה סימן כז.

ראב"ד בעל ההשגות. כל שסותר דבריו מפירושי לתלמוד ולספרא להשגותיו על הרמב"ם בתר דבריו שבהשגות אזלינן - ברכת יעקב דף רו.

ראב"ד בעל ההשגות. כל שסותר דבריו ממה שכתב בספר תמים דעים להשגות על הרמב"ם אמרינן דבהשגות חזר בו - ברכת יעקב דף רז.

סימן ו

בענין פירוש הרד"ק לספר תהלים

בפסיקתא דרב כהנא (פרה, פסקא ד'), ומדרש שמואל (פרשה י"ג), ומדרש תנחומא הקדום (פרשת חקת סכ"ב), והובא בילקוט שמעוני תהלים שם (רמז תתנ"ג) ע"ש.

וראיתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו יוסף תהילות שם שכתב: "בעמוד ענן ידבר אליהם. כתב רד"ק ז"ל טעמו על משה ואהרן עכ"ד, ונעלם ממנו שרז"ל אמרו במדרש הביאו הילקוט שמעוני כאן דגם לשמואל ענן קשור למעלה מחצירו וילפי לה מקראי ע"ש, ואם כן בעמוד ענן קאי גם לשמואל".

תהלים (צ"ט ז): "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו, קוראים אל ה' והוא יענם, בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדתיו וחק נתן למו".

ופירש רש"י ז"ל: "בעמוד ענן ידבר אליהם, אף עם שמואל, וזה הוא שנאמר בשמואל (א' ט' י"א) ה'יש בזה הרואה ותעננה אותם ותאמרנה יש, ראו הענן קשור על פתחו, כמו דאת אמר ויש אשר יהיה הענן".

ומקור דברי רש"י ז"ל נמצא בדברות חז"ל

בקצרה, ולא ראה עצם וגוף דברי הרד"ק דלעיל, ולכן כתב מה שכתב כי סמך על המובא בשם הרד"ק בקצרה, אבל באמת אם החיד"א ז"ל היה מעיין בדברים בשרשן בגוף דברי הרד"ק ז"ל היה רואה דלא קשיא כלל וכסא הרד"ק ז"ל נקי, כך נראה לי לשער, וברוך היודע.

שוב הודיעני בני היקר רבי חזקיה נר"ו דאיהו נפק דק ואשכח כי בעיר באמשטרדם שנת תמ"א נדפס ספר תהלים עם קיצור רד"ק, ואכן שם (דקע"ה ע"ב) כתבו בשם רד"ק ז"ל: "בעמוד ענן ידבר וטעמו על משה ואהרן עכ"ד". ובודאי הגמור שבספר זה [או כיוצא בו], השתמש רבינו הגאון חיד"א ז"ל, ולכן תמה מה שתמה על הרד"ק, ובזה נתאמתה השערתנו בס"ד, ותתן אמת ליעקב כן יעזרנו השי"ת תמיד אנס"ו.

ואחר כותבי כל האמור ראיתי לגאון חיד"א ז"ל עצמו בספרו שם הגדולים חלק ספרים (מערכת פ' אות נ"ג) שכה כתב: "פירוש רד"ק על תהלים, ראיתיו כתב יד בביבליאוטיק"א של פאריז" [ר"ל בספריה המלכותית של העיר פאריז שבצרפת], והוא ספר גדול הכמות, ולפום ריהטא שערתי שבנדפס חסר הרבה, ועתה ראיתי פירוש רד"ק תהלים שנדפס בנאפולי שנת רמ"ז, והוא יותר ארוך מפירוש הנדפס באמשטרדם בקובץ קטן, כמדומה לי שפירוש כתב יד הנזכר אשר ראיתי, הוא יותר גדול מהנדפס בנאפולי עכ"ל.

ונראה דמה שכתב "והוא יותר ארוך מפירוש הנדפס באמשטרדם בקובץ קטן" כוונתו למהדורה דשנת תמ"א הנ"ל, ודוק.

ובס"ד תחילה וראש יש לי להעיר כי ראיתי לרד"ק ז"ל עצמו שם בספר שמואל א (ט' י"ב) שכתב: "ותאמרנה יש, יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כמו דאת אמר ויש אשר יהיה הענן". הרי שלא נעלם מרבינו הרד"ק ז"ל מדרש חז"ל זה, וק"ק שהגאון חיד"א ז"ל לא זכר דברי הרד"ק הללו, וגם היה לו להגדיל התימה על הרד"ק ז"ל שכאן בפירושו לתהלים כתב שהענן היה רק על משה ואהרן.

אבל היותר שאני תמה אני על עצמי, הוא כי עיינתי בפירוש הרד"ק על תהלים שם וראיתי שכה כתב: "בעמוד ענן ידבר אליהם, טעמו על משה ואהרן. והגאון רב סעדיה פירש כי מהדברים שהם אות לנביא כי מה שרואה ושומע מה' הוא, שפעמים יהיה האות הזה עמוד ענן שיעמוד כנגד הנביא מתייחד לפניו וכל הרקיע אין בו ענן, כמו שנאמר במשה ואהרן ושמואל בעמוד ענן ידבר אליהם. וכן אמר במדרש תנחומא (הקדום פרשת חקת סכ"ב) בעמוד ענן ידבר אליהם, אף עם שמואל דיבר בעמוד ענן, וזהו שנאמר היש בזה הראה, ותאמרנה יש, תראה הענן קשור על פתחו, כדכתיב ויש אשר יהיה הענן".

הרי דכל רו לא אניס ליה לרבינו הרד"ק ז"ל והוא כבר על אתר כאן הביא דברות רז"ל שהשי"ת דיבר גם עם שמואל בעמוד ענן, ומהו זה שהגאון חיד"א ז"ל הביא רק ראש דברי הרד"ק ז"ל ותמה עליו מדברי רז"ל, ולא ראה המשך דבריו, והרי הכל כבר הביא הרד"ק ז"ל, והיא פליאה רבה לכאורה.

ונראה לי ברור שהחיד"א ז"ל השתמש בספר תהלים שהדפיסו בו דברי רד"ק